

STRUCTURI ARHITECTURAL-ARHEOLOGICE DIN CENTRUL ISTORIC BUCUREȘTI *

Virgil Apostol, Ștefan Bălici **

Keywords: Historic Centre of Bucharest, Zlătari Inn, Greci Inn, Șerban Vodă Inn, Constantin Vodă Inn, enclosure of The Old Court of Bucharest (Curtea Veche), 19th century urban structure, medieval structures, wooden street decks.

Abstract: The archaeological research undertaken on the occasion of the rehabilitation project for the infrastructure of the Pilot Area of the Historic Centre in Bucharest has brought to light elements of built structures or features dating to medieval, modern and contemporary times, either transformed along the centuries or radically retrofit following the destructive events of the first half of 19th century or consequence of the intense building activity of the end of 19th century.

The important information brought by the research undertaken between 2007 and 2009 can be divided in two major categories. On the one hand, it has provided archaeological evidence of the transformations to the street network which had been partly recorded by building regulations and it has precisely located important inns (commercial buildings called *han*) and other edifices recorded by cartographic documents drawn at the end of 18th century and during the 19th century. It has also documented detail elements, previously known by written evidence, such as the structure of the wooden street decking (on Smârdan, Lipsani or Gabroveni St.)

On the other hand, the archaeological research has provided new information regarding the limits of important urban ensembles (the north side of the enclosure of Curtea Veche – The Old Court, the main residence of the rulers of the country from mid 15th century until the end of 18th). The same research made the reconstruction of street segments decked with wood possible (the south stretch of Smârdan St., the middle segment of Gabroveni St.) or unveiled previously unknown medieval structures (the palisade of the north side of the precinct of the Old Court, the 17th century building on Tonitza St., the 18th century building on Zarafi St. or the cellars of Șerban Vodă Inn)

I. Smârdan St.

The archaeological excavations have unveiled important evidence to the history of the Centre: streets paved with wood (the medieval decks), a street paved with cobblestone (modern), buildings dating back to the 18th century or to the turn of 19th century, or elements of the sewage system from the end of 19th century.

II. Lipsani St. The segment between Calea Victoriei and the National Bank (area of Zlătari Inn)

The archaeological research, focused mainly on the surface at the intersection of Lipsani St. and Calea Victoriei, unveiled structures of Zlătari Inn which defined the south front of the old street, and a series of foundations which indicate fragmentarily the north front of the street, to which another inn, Filipescu, might have belonged.

III. Lipsani St. The segment between Carada and Smârdan St. (the area of Greci Inn)

The archaeological research resulted in the discovery of structures belonging to Greci Inn, which used to define the south front of old Lipsani St. and the west front of Smârdan St. Structures of Șerban Vodă Inn (the inn of Voievode Șerban, named for Șerban Cantacuzino, who ruled over Walachia between 1678-1688) which used to stand in the north front of the street, have also been discovered, as well as a series of foundations, structures and features previous to the building of the inns, along with important traces of the wooden street decking.

IV. Franceză St.

The archaeological vestiges discovered on the segment of Franceză St. (French St.) between Calea Victoriei and Poștei St. (Post St.) give an impression of the urban ambiance previous to the building, at the end of 19th century, of The Post and Telegraph Palace (1894-1900). The archaeological structures discovered across the segment between Post St. and Smârdan St. draw the outline of the street previous to the present configuration and describe, fragmentarily, the course of the wooden deck which survived probably down to the first half of 19th century.

V. Poștei St. The segment between Franceză and Sf. Dumitru St.

The archaeological research on Poștei St. – between Franceză and Sf. Dumitru St. – were meant to excavate the building situated at the intersection with Poștei St., which had been identified but partly during the excavations on Franceză St. In the space

* Acest articol reunește rapoartele de cercetare de arhitectură realizate pentru fundamentarea Proiectului de reabilitare a Centrului Istoric al Bucureștiului. Rezultatele preliminare ale cercetării de arhitectură pentru străzile Smârdan, Lipsani – Hanul Zlătari, Lipsani – Hanul Greci, Franceză, Sf. Dumitru, Pictor N. Tonitza, Poștei, Pasajul Francez au fost publicate în format electronic în anul 2008. (Apostol, Bălici, Apostol 2009). Colectivul de cercetare de arhitectură a fost compus din M. Mărgineanu Cârstoiu (coordonator), V. Apostol, Șt. Bălici, C. Mușter și P. Mortu. Prezentarea reprezintă o dezvoltare a comunicării *Vechiul București. Fragmentarium*, susținută în cadrul Simpozionului *Arhitectură. Restaurare. Arheologie* (ARA/9), 2008. Publicarea exhaustivă a acestor studii va fi făcută după finalizarea cercetărilor de pe suprafața întregului spațiu public al Centrului Istoric vizat de proiectul de reabilitare a infrastructurii.

** Virgil Apostol: Muzeul Național de Istorie a României; Ștefan Bălici: Catedra de Conservare și Restaurare, Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu”.

between this building and the intersection of Poștei and Sf. Dumitru St. no archaeological vestiges have been found to attest any building activity.

VI. Sf. Dumitru and Pictor N. Tonitza St.

During the excavations in the area of Sf. Dumitru church, important evidence of the historic urban layout of Bucharest turned up. It appears that on this spot the radical transformations of the first quarter of 20th century – the opening of Poștei St. and the extension of Sf. Dumitru St. through to Poștei St. – have been preceded by changes of the urban structure at least as important.

VII. Pasajul Francez St.

The archaeological structures discovered here describe at least two important sequences from the existence of this area before the opening of the passage, at the end of 19th century, between 1871 and 1895.

VIII. Gabroveni St.

The archaeological vestiges discovered indicate clearly the configuration of the north side of Curtea Veche, the Old Court, along successive centuries and prove how the medieval urban structure and functions have influenced the urbanistic transformations of the modern times.

IX. Lipscani St. The segment between Smârdan St. and I.C. Brătianu Boulevard

The archaeological research on this segment of Lipscani St. has added to information previously known in broad outlines from cartographic documents dating from the end of 17th century to mid 19th century.

X. Lipscani St. The segment between Carada and Smârdan St. (the area of Șerban Vodă Inn)

The archaeological excavations carried out in 2008 and, sporadically, in 2009 under the sidewalk in front of The National Bank Palace, revealed the structure of the south side of Șerban Vodă Inn. In the middle of this side a large cellar has been found, made of three bays, with fragments of fresco murals preserved.

XI. Zarafi St.

The structures which turned up on the surface of Zarafi St. are older than the opening of the street (18th century cellars), and structures belonging to the urban structure of the first half of 19th century.

Cuvinte cheie: Centrul istoric al Bucureștiului, Hanul Zlătari, Hanul Greci, Hanul Șerban Vodă, Hanul Constantin Vodă, incinta Curții Vechi, structura urbană în secolul al XIX-lea, structuri medievale, poduri de lemn.

Rezumat: Cercetările arheologice din 2007-2009 desfășurate în cadrul Proiectului de reabilitarea a infrastructurii din Zona Pilot a Centrului istoric al Bucureștiului au avut ca rezultat descoperirea unor elemente ale structurilor de epocă medievală, modernă și contemporană transformate de-a lungul timpului sau revizuite radical după evenimentele distructive din prima jumătate a secolului al XIX-lea ori ca urmare a activităților constructive intensive de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Cercetările arheologice¹ prilejuite de Proiectul de reabilitarea a infrastructurii din Zona Pilot² a Centrului istoric al Bucureștiului au adus la lumină elemente ale structurilor de epocă medievală, modernă și contemporană, transformate de-a lungul timpului sau revizuite radical după evenimentele distrugătoare din prima jumătate a secolului al XIX-lea ori ca urmare a amplelor transformări de la sfârșitul secolului al XIX-lea (Pl. I).

Informațiile importante aduse de cercetările desfășurate între anii 2007 și 2009 pot fi încadrate în două categorii majore. Pe de o parte, au fost confirmate arheologic transformările rețelei stradale consemnate parțial de regulamentele de aliniere, au fost localizate cu precizie hanuri și edificii importante înregistrate în documentele cartografice de la sfârșitul sec. al XVIII-lea și de pe parcursul sec. al XIX-lea sau au fost documentate elemente de detaliu – cunoscute anterior din mărturii scrise – ale structurii *podurilor de lemn* (str. Smârdan, Lipscani, Gabroveni).

Pe de altă parte, cercetările arheologice au adus date noi privitoare la delimitarea unor ansambluri importante (dintre care cel mai important rămâne, fără îndoială, Curtea Veche), au făcut posibilă reconstituirea unor sectoare de stradă podite cu lemn (tronsonul sudic al străzii Smârdan, zona mediană a străzii Gabroveni) sau au adus la lumină structuri de epocă medievală inedite (latura nordică a incintei Curții Vechi, construcția

¹ Cercetările arheologice, în curs de desfășurare din 2007, au fost coordonate de Gh. Mănușu-Adameșteanu și D. Mihai (pentru str. Franceză). Rezultatele au fost publicate în CCA (campaniile 2008-2009), Istoria Orașului 2 2008, Istoria Orașului 3 2009.

² Zona Pilot cuprinde teritoriul reprezentativ al nucleului istoric al Bucureștiului, definit la nord de strada Lipscani, la sud de Splaiul Unirii, la vest de Calea Victoriei și la est de Bulevardul I.C. Brătianu. Destinată să marcheze o delimitare provizorie, de etapă, a zonei stabilite ca punct de plecare pentru abordarea cercetării întregului Centru Istoric, această delimitare s-a confundat în fapt cu granița dintre două tipuri diferite de abordare a ansamblului zonei istorice: din păcate, cercetarea arheologică a fost aplicată exclusiv în interiorul perimetrului Zonei Pilot, iar în afara acestui perimetru, dar referindu-se la zone care fac parte din același Centru Istoric (de ex. strada E. Carada, prelungirea străzii Smârdan la nord de strada Lipscani) nu s-a practicat nici o cercetare arheologică.

Fig. 1. Str. Smârdan – zona C. Arc de descărcare în zidul Z1.

Fig. 2. Str. Smârdan – zona G. Stradă podită cu lemn – pod 1.

din secolul al XVII-lea de pe str. Pictor N. Tonitza, construcția din secolul al XVIII-lea de pe str. Zarafi, pivnițele paraclisului Hanului Șerban Vodă).

I. Structurile arheologice de pe strada Smârdan³

Săpăturile arheologice, în pofida distrugerilor masive,⁴ au scos la lumină mărturii importante ale istoriei Centrului Istoric: străzi pavate cu lemn (poduri medievale), strada pavată cu bolovani de râu (modernă), construcții datând din secolul al XVIII-lea, construcții de la începutul secolului al XIX-lea sau elemente ale sistemului de canalizare de la sfârșitul secolului al XIX-lea (Pl. II).

I.1.1. Tronsonul sudic – Sectorul 1 (Pl. V)

Casa 1. Paralel cu frontul actual, la o distanță de cca. 4,18 m, a fost descoperit pe o lungime de cca. 21,7 m un zid lat de 1,35 m (Z1)⁵ realizat din cărămidă (24,5 x 11,5 x 3,5 cm) legată cu mortar de var. Acest zid, care reprezenta frontul la stradă al unei case, spre interiorul parcelei, împreună cu alte cinci porniri de ziduri descoperite (Z1a, Z1b, Z1c, Z1d, Z1e) delimitau probabil cinci încăperi ale construcției. Sistemul de construcție al zidurilor *casei 1* se adaptează unor condiții de fundare dificile, fie prin realizarea unui radier din bârne⁶ așezat pe o rețea de piloți din lemn (tronsonul sudic al zidului Z1 și sub zidurile transversale Z1d, Z1e), fie prin construirea unui arc de descărcare în zona C, pe toată lungimea zidului Z1 cuprinsă între Z1b și Z1c (Fig. 1). Radierul depășește limita frontului spre est cu aproximativ 60 cm, spre interiorul construcției limitându-se la traseul zidurilor.

La o distanță de cca. 1 m față de zidul Z1 a fost descoperit un zid longitudinal (Z2) care nu este ținut de zidurile transversale Z1f și Z1e și probabil nici de Z1a-d. Nivelul de turnare a fundației (Z2) este mai sus

³ Strada Nemțească sau Germană a fost denumită strada Smârdan după Războiul de Independență (1878).

⁴ Lucrările edilitare de dată recentă au provocat distrugeri semnificative mărturiilor istorice din întreg Centrul Istoric al Bucureștiului. Au fost interceptate racordurile arbitrare la rețelele edilitare care au distrus masiv structurile istorice, precum și traseele magistrale de rețele, traseul abandonat al unei conducte de apă potabilă sau conductele de gaze care parcurg toată strada Smârdan. Alături de acestea, rețeaua magistrală de canalizare realizată probabil la sf. sec. al XIX-lea a secționat mare parte din structurile anterioare atât pe strada Smârdan cât și pe străzile Lipscani, Franceză, Gabroveni.

⁵ Numerotarea structurilor arheologice (ziduri, amenajări, nivele etc.) a fost făcută independent pe fiecare stradă.

⁶ Rețeaua de grinzi orizontale se află la 2,10 m adâncime față de nivelul maxim conservat al zidului.

cu cca. 50 cm față de cel al zidului Z1. Adâncimea de fundare (Z2) este mult mai mare decât a zidului Z1. În stadiul actual al cercetărilor, aceste aspecte, relaționate cu *pavajul 3* din *zona A* care reprezenta nivelul de călcare al construcției delimitate de zidul Z2, pot fi interpretate ca mărturie a unor lucrări de construcție ale *casei 1 – Smârdan 30* și de desființare a construcției din care făcea parte zidul Z2.

Casa 2. Fragmentul de zid (Z3), distrus în mare parte de lucrările edilitare recente, apare adosat la zidul Z1, continuând frontul la stradă din care face parte și zidul Z1. Un alt fragment (Z5) – probabil continuarea aceluiași front stradal – a fost dezvelit la o distanță de cca. 5,50 m. Cele două fragmente de zid, Z3 și Z5, cu fundația conservată pe o înălțime de cca. 50 cm, sunt realizate din cărămidă (24 x 12 x 3,5 cm) legată cu mortar de var. Ambele paramente ale fragmentului Z3 sunt complet distruse. Prezența piloților de lemn folosiți pentru consolidarea terenului atât în zona zidului Z3 (în spațiul dintre cele două fragmente de zid – Z3, Z5) cât și sub fragmentul de zid Z5 poate sugera existența unui zid care alcătuiă frontul la stradă (lat de cca. 1,10 m) al unei construcții contemporane cu *casa 1*. Compartimentarea interioară a acestei construcții este schițată de zidul transversal Z3a (lat de 25 cm) realizat tot din zidărie de cărămidă legată cu mortar.

Casa 3. În suprafața delimitată de zidul Z 3 (*zona G*), au fost descoperite trei dintre zidurile unui edificiu. Zidurile, fondate la 70 cm față de nivelul de călcare interior al construcției (*pavaj 1*) au o lățime de 25 cm și sunt realizate din cărămidă legată cu mortar (Planșa V).

Pod 1, pod 2 (stradă 1). La est de zidurile Z1, Z3 și Z5 au fost descoperite două niveluri de pavaje din lemn, aflate, unul față de altul, la o diferență de nivel de 40 cm. Nivelul superior (*pod 2*) a fost surprins pe suprafețe restrânse, în schimb cel situat mai jos (*pod 1*) poate fi reconstituit pe o lungime de cca. 30 m. Zona carosabilă propriu-zisă, realizată din dulapi de lemn 20 x 10 cm (*blăni*) era așezată pe bârne cu secțiune pătrată de 15/20 cm (*urși*). (Fig. 2) Acolo unde terenul nu era ferm, bârnele longitudinale erau așezate pe pari verticali circulari, cu diametrul de max. 20 cm. Primul pod conservat conține elementele de podire și bârnele longitudinale ale unei reparații care suprapune direct elementele degradate. Din punct de vedere stratigrafic această structură (*stradă 1*) poate fi pusă în relație, în stadiul actual al cercetării, cu vestigiile încăperii delimitate de zidurile Z2, Z 4, Z 4a, Z4b.

*Canal 1*⁷ (v. *Smârdan 39–41 – canal 2, canal 3*)

I.1.2. Tronsonul sudic - Sectorul 2 (Pl. VI)

Casa 4. În această zonă au fost descoperite zidurile unei pivnițe boltite aparținând unei construcții suprapuse de clădirile actuale de la numerele 39 și 41. Acest edificiu era alcătuit, în partea dinspre stradă, din cel puțin trei travee – pivnițe,⁸ traveea centrală (Z7) fiind în rezalit cu cca. 80 cm față de planul fațadei (Z6, Z8). Două dintre pivnițe (*pivniță 1, pivniță 2*) conservă pornirile bolților și un fragment dintr-un arc dublou (Fig. 03), iar *pivniță 2* păstrează urmele unor răsuflători, late de cca. 1 m. Construcția, realizată din cărămidă (23,5 x 11,5 x 3,5-4 cm) legată cu mortar de var are o fundație turnată în mare parte direct în groapă, cu tronsoane în trepte, adâncă de 2,85 m, respectiv 3,15 m. Zidul Z7 este fundat diferit pe parcursul traseului său: pe un tronson fundația este zidită și prezintă la partea inferioară o talpă cu lățime inegală; celelalte tronsoane au fundația turnată direct în groapă. Fundația zidului Z6 poartă mărturia unei refaceri – reparație a acestei zone, când traseul „în rezalit” al fațadei a fost aliniat rudimentar părții ieșite a fațadei.

Fragmente de ziduri. Structurile observate pe aliniamentul dezvelit până la ora actuală⁹ anunță o succesiune de edificii prin câteva detalii de fundare: adâncimi diferite, adosări. La o distanță de cca. 1,30 m față de limita laterală nordică a *casei 4* – suprapusă de construcțiile actuale de la numerele 39-41 – se află fundațiile unor construcții înșiruite. Fragmentar se conservă și porțiuni din elevații. Din cauza condițiilor precare de conservare, a caracterului modest (fundații puțin adânci) și a limitărilor impuse cercetării¹⁰ nu există suficiente date pentru a atribui aceste ziduri unor construcții clar individualizate. Primul tronson (*fundație 1*), redus dimensional (lungime 2,85 m), conține o deschidere parțial conservată (largă de 0,72 m), al cărei „prag” este finisat cu cărămidă de 23 x 12 x 4 cm.

⁷ Acest canal se racordează cu canalul actual de deversare a apelor uzate.

⁸ Construcția este tăiată în partea sudică de două canale (*canal 2, canal 3*).

⁹ Data ultimelor înregistrări este 8 iunie 2007.

¹⁰ Sunt degajate doar parțial din cauza suprapunerii lor de către trotuarul actual.

Fig. 3. Str. Smârdan – casa 1. Fragment de boltă și arc dublou.

Fig. 4. Str. Smârdan – zona casa 1. Pavaj din piatră de râu – strada 2.

Cel de-al doilea tronson (*fundație 2*), lung de 5,47 m, este fundat la aceeași adâncime cu primul, cu 1,65 m mai jos față de „pragul” deschiderii din *fundația 1*. Al treilea tronson, spre nord (*fundație 3*), lung de 15,30 m, are o fundație cu adâncime redusă (40 cm) și fragmente din elevație care nu depășesc 20 cm înălțime. Al patrulea tronson (*fundație 4*), lung de 2,40 m, este conservat numai pe 30 cm adâncime. Ultimul tronson (*fundație 5*), mai adânc decât precedentul (53 cm), este surprins doar parțial, la marginea sondajului arheologic.

Pod 3 (stradă 1). Au fost descoperite urmele analoge podurilor din sectorul Smârdan 30. Aceeași structură, formată din dulapi și bârne orizontale, a fost descoperită mai jos cu 23 cm față de nivelul de la care a fost construită *casa 4*.

Strada 2. Pe o suprafață restrânsă (2,5 m²), adosat zidului Z6 (reparației) și situat mai jos decât nivelul conservat al zidului au fost descoperite urmele pavajului din piatră de râu al străzii,¹¹ contemporane cu *casa 4* (Fig. 4).

Canal 2, canal 3. Cele două canale pentru ape uzate sunt alcătuite din două ziduri, groase de 35 cm, închise la partea superioară cu o boltă aplatizată din cărămidă de dimensiuni mari (27,5 x 13 x 6 cm). Spațiul pentru circulația apei are o secțiune de 60 cm lățime și 110 cm înălțime. Cele două canale au fost anulate de cofretul de rețele electrice, la est și de canalul magistral de colectare a apelor uzate.¹²

1.1.3. Tronsonul nordic (Pl. II)

Vestigiile arheologice reperate în această zonă au fost exclusiv cele suprapuse în totalitate de trotuarele actuale. Săpătura arheologică pe suprafața carosabilă nu a depășit adâncimea de cca. 1 m față de nivelul actual al trotuarului și nu a epuizat straturile arheologice. Informațiile înregistrate descriu o stradă cu o lățime cuprinsă între 5 m și 7,50 m, încadrată de construcții cu fundații de mică adâncime, construite în prelungirea fronturilor din sectorul 2 al tronsonului sudic.

¹¹ Schimbarea pavajelor din lemn de pe străzile Bucureștiului a fost un proces treptat care s-a întins până spre finele secolului al XIX-lea. Mărturia izolată a urmelor unui pavaj de piatră de râu pe Strada Smârdan vine să precizeze că transformarea a avut loc înainte de anul 1864, când este atestat pe strada Germană „pavajul sistematic” (piatră cubică). După 1834, când începe pavarea cu piatră de râu a arterelor importante ale Bucureștiului, strada Germană a fost și ea pavată. (Alexandrescu 1935, p. 6-7).

¹² Acest canal magistral de colectare, analog celor de pe strada Franceză, Lipscani, Gabroveni a fost scos din uz prin introducerea la interior a unei conducte de beton armat, moment în care este posibil ca și *canalele 2, 3* să fi fost desființate. Canalele magistrale de pe strada Franceză, Lipscani, Gabroveni sunt încă în stare de funcționare.

I.2. Concluzii preliminare ale cercetării de arhitectură

Faza I (sec. al XVIII-lea) – podurile din lemn și structuri constructive contemporane¹³

Timp de două sute de ani *podurile* au făcut parte din imaginea eterogenă a vechiului București. Soluția folosită pentru pavarea celei mai importante străzi a orașului, de la care își trage și numele – *Podul Mogoșoaiei* – s-a extins cu repeziciune la multe dintre ulițele orașului, între care se numără și *Strada Nemțească* – actuala stradă Smârdan. În timp ce data primelor „podiri” cu lemn ale Podului Mogoșoaiei este consemnată de tradiția istorică¹⁴ între anii 1709-1711, nu același lucru se poate spune și despre vestigiile podurilor descoperite pe strada Smârdan, despre care nu există informații scrise. Pe lângă aceasta, în cazul străzii Smârdan, stabilirea unei cronologii este îngreunată și de fragilitatea mărturiilor arheologice,¹⁵ dar și de faptul că acest tip de pavaj impune, prin natura lui, restructurări frecvente, fie prin suprapunerea cu un alt pod, fie prin înlocuire totală cu alt pavaj. Considerente de cronologie relativă (de natură constructivă) între o parte din structurile de zidărie care fac parte din sectorul 1 al tronsonului sudic (Z2, Z4, Z4a-b) și fragmentele podurilor din lemn sugerează că acestea au fost contemporane (Fig. 5).

Faza II – restructurarea de la începutul sec. al XIX-lea¹⁶

Conturul străzii în această perioadă poate fi descifrat pe baza urmelor conservate ale unor structuri cercetate (*casa 1, 2, 4, Z9-13*) sau reperate parțial și local, acolo unde săpătura arheologică s-a extins sub trotuarul actual (tronsonul nordic). Astfel, fronturile delimitau un traseu al uliței încă sinuos, cu unele tendințe de regularizare și aliniere.

Existența pavajului din piatră de râu în relație cu ruinele *casei 4* oferă un indiciu cronologic de datare. Astfel, edificiul (*casa 4*) exista în momentul când strada a fost pavată cu piatră de râu (după 1834). Mai mult decât atât, configurația traseului străzii, deviat de frontul acestei construcții, poate sugera prezența clădirii chiar înainte de anul 1804. Momentul de încheiere al acestei perioade de edificare poate fi fixat de Marele Foc. Ulterior acestei date începe procesul de conturare a structurii urbane în forma conservată astăzi, însă este posibil ca o parte a construcțiilor să fi supraviețuit distrugerilor din anul 1847.¹⁷

I.3. Recomandări privind conservarea și valorificarea vestigiilor arheologice descoperite pe strada Smârdan¹⁸

1. Nici o structură arheologică nu va fi demolată pentru realizarea infrastructurii din Proiectul de reabilitare a Zonei Pilot a Centrului Istoric.

2. Se impune evidențierea celor două straturi importante ale configurației istorice – traseul podurilor și construcțiile de la sfârșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea, prin: (a) marcarea elementelor de țesut urban istoric prin tratarea diferențiată a pavajului în zona corespunzătoare vechii străzi față de zona ocupată de

¹³ Urme de activități umane anterioare au fost observate în *zona G*, fiind reprezentate de un pavaj din piatră de râu (*pavaj 2*) și o amenajare în jurul unei arsuri puternice.

¹⁴ Gion 1899, p. 428.

¹⁵ Singurul indiciu pentru fixarea în timp a unui moment de podire este oferit de descoperirea unor monede care pun în relație, în jurul mijlocului secolului al XVIII-lea, zidurile (Z2, Z4, Z4a, Z4b) cu podul corespunzător. Dată cf. Mănușu-Adameșteanu, Măgureanu, Boroneanș, Toderaș 2008, p. 80-81.

¹⁶ Un eveniment care ar fi putut conduce la reconfigurarea uliței poate fi căutat în încercările de regularizare a traseelor străzilor după incendiul din 1804 (Mucenic 2004, p. 31).

¹⁷ Câteva detalii din Planul Borroczyń din 1852 sugerează o configurație asemănătoare cu cea a ruinelor *casei 4* și a structurilor de la nord de aceasta (*fundatie 1-5*). Deși traseul străzii înregistrat în acest plan de situație nu corespunde nici cu configurația de la începutul secolului al XIX-lea (reconstituită pe baza informațiilor arheologice), nici cu cea consolidată la sfârșitul secolului al XIX-lea (consemnată aproape neschimbată în seria de planuri din 1895-1899, 1911 și 1991), totuși structura parcellarului ar avea câteva elemente comune cu cea surprinsă de cercetarea arheologică: spațiul neconstruit dintre a patra și a cincea construcție (de la intersecția cu str. Șepcari spre nord din frontul estic al străzii, reprezentate în Planul Borroczyń 1852) este similar spațiului neconstruit dintre *casa 4* și casa alăturată de la nord (*fundatie 1*); gabaritul deschiderii celei de-a patra case din Planul Borroczyń 1852 se aseamănă cu cel al *casei 4*. Prin urmare, este posibil ca imobilul ale cărui ruine au fost identificate prin cercetare (*casa 4*) să fie înregistrat în planul din 1852.

¹⁸ Proiectul de amenajare a străzii Smârdan, deja pus în operă astăzi, nu a preluat nici una dintre recomandările formulate la încheierea cercetării.

edificiile corespunzătoare, dezvelite arheologic; (b) amplasarea de panouri explicative, care să redea în detaliu configurația istorică și să prezinte puncte de interes cultural-turistic.

3. Se impune conservarea și punerea în valoare într-o criptă arheologică vizitabilă a vestigiilor edificiului *casa 4*, excepționale prin amploarea și calitatea mărturiilor arheologice descoperite: spații boltite, detalii constructive (arc dublou), fragmente ale pavării cu piatră de râu peste „podul” din lemn etc.

II. Structurile arheologice de pe str. Lipscani. Tronsonul cuprins între Calea Victoriei și Banca Națională (zona Hanului Zlătari)

Cercetările arheologice, concentrate mai ales asupra suprafeței de la intersecția străzii Lipscani cu Calea Victoriei,¹⁹ au adus la lumină structurile Hanului Zlătari care defineau frontul sudic al vechii străzi și o serie de fundații care conturează fragmentar fostul front nordic al străzii, în care era probabil integrat și Hanul Filipescu (Pl. IV).

Distrugerile provocate de lucrările edilitare contemporane sunt și aici un factor care face imposibilă recuperarea unor date arheologice și restrâng aria cercetărilor. Astfel, limita nordică a Hanului Zlătari este suprapusă de o conductă, un cămin de vizitare este amplasat tangent cu ruina, iar alte tipuri de rețele traversează vestigiile arheologice.

II.1.1. Zona Hanului Zlătari (Pl. VII)

Cercetările arheologice din anul 2007 au reperat în zona fostului Han Zlătari două ansambluri.

Faza I. La o distanță de cca. 8 m față de frontul nordic al actualei străzi Lipscani, în lărgirea de pe latura sudică pe care o marchează strada la intersecția cu Calea Victoriei, pe o distanță de 12,70 m, a fost reperat frontul nordic al primei faze de edificare (Z1). Acest zid, împreună cu zidul Z3 și Z4 delimitează o suprafață (*Faza I – spațiu scară*) care adăpostea, probabil, scara de acces la subsolul construcției (*Faza I – pivniță*) (Fig. 6). Destinația acestui spațiu este indicată atât de fundațiile cu sămânța rampantă ale zidurilor Z1 (*Faza I – spațiu scară*) și Z4, cât și de amprente de lemn (cu secțiunea de 20 x 20-30 cm) încastrate în zidărie în momentul construirii, care alcătuiau treptele. Această zonă era delimitată de restul spațiilor subsolului prin două arce adiacente, în plin cintru, cu deschiderea de cca. 1,90 m, respectiv 1,60 m. Paramentul interior al Z1 (*Faza I – pivniță*) anunță o prelucrare specială a spațiului spre care conducea scara – o pivniță cu paramentul ritmat de rezalături încheiate în arce retrase succesiv, definind astfel o succesiune de nișe de dimensiuni mari. Alături de aceste prelucrări, zidul Z1 conține două nișe, una în zona scării și una în pivniță, încheiate cu arc frânt (*nișă 2*, Fig. 7) sau în plin cintru (*nișă 1*). Urmele firave ale pornirii unei posibile „boltiri” ar putea sugera o acoperire pe direcție transversală față de linia zidului Z1; nu este însă exclus ca spațiul să fi fost acoperit cu un planșeu de lemn (Fig. 8).

Tehnica de construcție proprie primei faze este caracterizată de folosirea cărămidii subțiri (29 x 14,5 x 3(3,5) cm), a rosturilor groase de mortar (3,5-4 cm) și a tiranților din lemn încorporați în masa de zidărie (22 x 22 cm) (Fig. 9). Cele două spații au fost separate, într-o fază de restructurare a primei etape constructive, prin blocarea trecerii cu zidul Z2.

Faza II. A doua secvență constructivă, survenită probabil în urma unei distrugerii puternice²⁰ și a unei noi politici urbane, conturează frontul nordic al Hanului Zlătari, retras cu cca. 2,50 m față de vechiul aliniament. Vestigiile descoperite descriu o succesiune de șase spații aliniate de-a lungul limitei nordice a hanului (Z5), surprinse pe o lungime de 25 m. Probabil, dintre aceste spații doar trei erau dublate de subsoluri (pivnițe), iar trei, datorită condițiilor de fundare dificile (suprapunerea cu edificiul anterior,²¹ zone masive de umplutură) se dezvoltau doar la nivelul solului. Dintre cele trei pivnițe, două au răsuflători construite în masa de zidărie (*pivniță 1*, *pivniță 2*).

¹⁹ Pe tronsonul cuprins între ruinele Hanului Zlătari și str. Eugeniu Carada a fost descoperit un singur fragment de zid și urmele casei liftului de marfă al restaurantului „Carul cu Bere”. Zidul conservat pe o lungime de 3 m este situat la o distanță de 2,75 m față de frontul sudic, în apropierea fostului lift.

²⁰ În interiorul *incăperii 3* a celei de-a doua faze, situația arheologică conservată atestă faptul că fundațiile acestei părți a construcției au fost turnate în groapă săpată direct într-un strat masiv de dărâmtură puternic arsă.

²¹ Z4 este tăiat longitudinal de zidul perimetral al celei de-a doua faze constructive – Z 5.

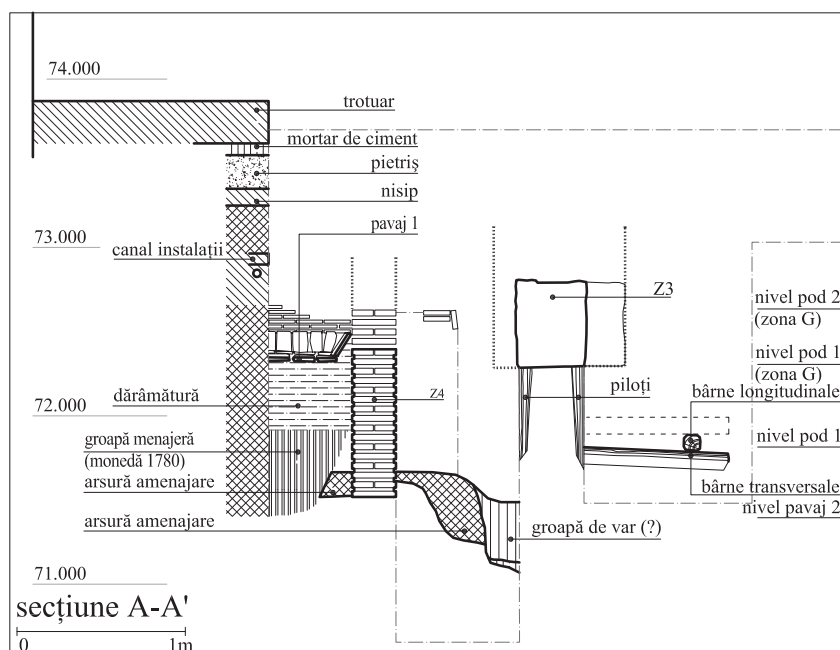

Fig. 5. Str. Smârdan – zona casa 3. Secțiune A-A'.

Fig. 6. Str. Lipscani – zona Hanul Zlătari / Faza I. Spațiu scară.

Fig. 7. Str. Lipscani – zona Hanul Zlătari / Faza I. Nișa 2.

Zidurile, construite din cărămidă (27 x 13 x 4 cm) legată cu mortar de var sunt alcătuite din: talpă de fundație (lată de 1,40 m, adâncă de 1,45 m) turnată direct în groapă; zidul subsolului (lat de 1,10 m, înalt de 1,60 m) și zid de elevație, lat de 0,80 m, conservat pe alocuri pe înălțimea unei singure asize. O abatere de la această schemă constructivă apare în cazul fundației în trepte observată pe latura nordică a zidului Z5, în zona mediană a încăperii 1.

Sistemul de acoperire al pivnițelor, cu bolți *a vela* aplatizate, este atestat de urmele pornirilor conservate la colțurile unora dintre încăperi. De asemenea,

amprente pornirilor bolților se păstrează în zidurile Z5, Z6, Z7, Z10, Z11, Z12 (Fig. 10).

Perimetrul încăperilor prezentate poate fi integral observat într-un singur caz, *Faza II / pivniță 3*. Celelalte spații continuă în zona necercetată arheologic, aflată sub trotuar și, mai departe, sub construcțiile actuale. Este de presupus ca ansamblul astfel descris (o pivniță) să fi conținut pe latura sa sudică o trecere spre aripa vestică a hanului Zlătari.

II.1.2. Ruinele din frontul nordic al vechii străzi Lipscani

Au fost descoperite parțial la o distanță de aproximativ 1,50 m de frontul actual structuri de zidărie care alcătuiau cel puțin patru fundații ale unor construcții situate pe aliniament (Z13; Z14; Z15; Z16–Z19).

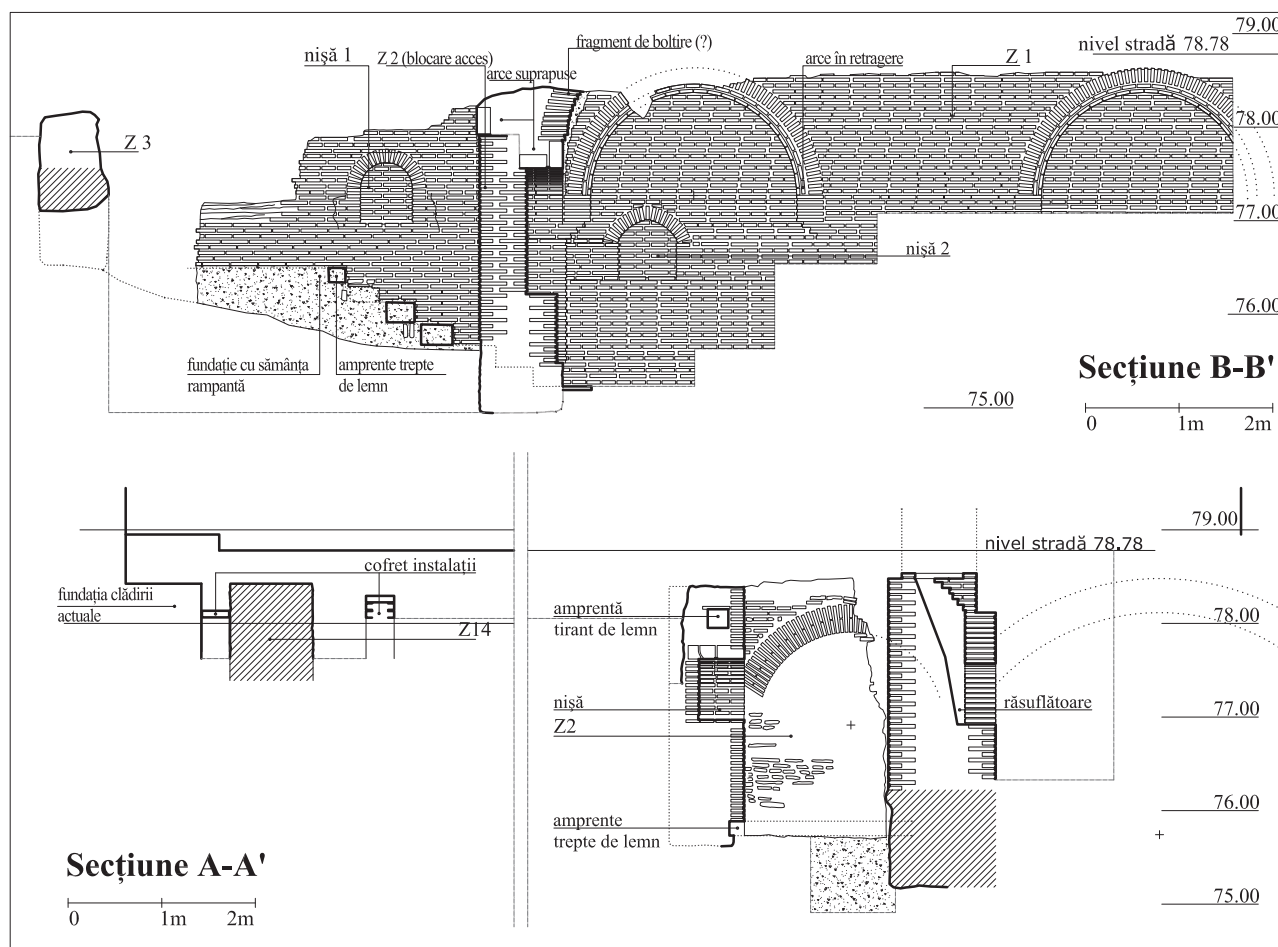

Fig. 8. Str. Lipscani – zona Hanul Zlătari. Secțiune A-A'. Secțiune B-B'.

Fig. 9. Str. Lipscani – zona Hanul Zlătari / Faza I. Amprenta tirantului de lemn încorporat în masa zidului Z1.

Fig. 10. Str. Lipscani – zona Hanul Zlătari / Faza II. Sistemul de boltire (fragment) și răsuflătoarea pivniței 2.

Trei dintre fundații au cu siguranță²² o adâncime de fundare mare. În cazul *fundației 2*, adâncimea depășea 80 cm, la *fundația 3* era mai mare de 1,30 m, în timp ce adâncimea *fundației 4* marca 2,40 m de la nivelul posibil de călcare, anunțat de o asiză din elevație. Aceste fundații suprapun câteva structuri anterioare: *Z18, Z20, Z21*.

Interpretarea relațiilor dintre structurile de pe frontul nordic cu ruinele Hanului Zlătari este compromisă de traseele utilităților publice care au distrus orizonturile arheologice ale vechii străzi. Nivelul ridicat până la care sunt conservate zidurile *Z13, Z14, Z15, Z16-Z19* sugerează o relație de contemporaneitate a acestora cu structurile *Fazei II / Hanul Zlătari*.

II.2. Recomandări privind conservarea și valorificarea vestigiilor arheologice descoperite pe strada Lipscani / sector Hanul Zlătari²³

1. Nici o structură arheologică nu va fi demolată pentru realizarea infrastructurii din Proiectul de reabilitare a Zonei Pilot a Centrului Istoric.

2. Proiectul de rețele edilitare noi și rețelele deja existente vor fi modificate astfel încât ruinele arheologice să poată să fie prezentate în totalitate: căminul tangent cu ruina va fi mutat, conducta care traversează *încăperea 2* va fi mutată sau va fi trasă pe sub fundațiile ruinelor arheologice.

3. Cercetarea suprafeței de sub trotuarul sudic actual este imperativă pentru a fi prevenite distrugerile în momentul branșării utilităților, așa cum s-a întâmplat pe strada Smârdan, unde mai multe structuri arheologice au fost demantelate. Dintre acestea o notăm pe cea mai gravă: un tronson al zidului *Z7*, al *pivniței 2 (casa 4)*²⁴ a fost demolat pentru traversarea unei conducte al cărui traseu putea să fie adaptat configurației ruinelor.²⁵

4. Se impune conservarea și punerea în valoare într-o amenajare vizitabilă a tuturor vestigiilor descoperite ale *Fazei I și II* – zona Hanului Zlătari, excepționale prin amploarea și calitatea mărturiilor arheologice descoperite: spații boltite, detalii constructive, tehnici constructive caracteristice perioadei medievale.

III. Structurile arheologice de pe str. Lipscani. Tronsonul cuprins între strada Carada și strada Smârdan (zona Hanului Greci)

Cercetările arheologice au adus la lumină structurile Hanului Greci care defineau frontul sudic al vechii străzi Lipscani și frontul vestic al străzii Smârdan, structurile Hanului Șerban Vodă care alcătuiau frontul nordic al străzii, o serie de fundații, structuri și amenajări anterioare construirii hanurilor, precum și urme importante ale vechilor poduri din lemn (Pl. IV).

III.1.1. Zona Hanului Greci (Pl. VIII - X)

Cercetările arheologice din anul 2007 au reperat în zona fostului han Greci două etape de edificare și reconfigurare a complexului hanului (Fig. 11).

Faza I. La o distanță de cca. 4 m față de frontul sudic al actualei străzi Lipscani, pe o distanță de 90 m, a fost reperat frontul sudic al vechii străzi Lipscani, din care făcea parte latura nordică a hanului Greci (*Z2, Z8, Z12, Z14*) și o casă construită în continuarea frontului, spre vest (*Z1 - casă / Faza I*).²⁶ În zona vestică a hanului structurile conservate sunt mărturia a cel puțin două faze de reconstrucție care se răsfrâng probabil și asupra construcției învecinate. Zidurile pivniței – *încăperea 1 / Faza I - Z2, Z3-Z6, Z4, Z5*,²⁷ realizate din cărămidă (28 x 15 x 3,5-4 cm), legate cu mortar au fost probabil refolosite prin suprapunerea cu zidul *Z47* și zidul *Z46*, construit peste un arc de cărămidă care acoperă aproximativ 1/3 din spațiul *încăperii 1 / Faza I* (Fig. 12, Planșa X). Aceleași faze de restructurare îi aparțin și zidurile *Z44, Z45*, care delimitează parțial un perimetru retras față de frontul străzii cu 0,90 m. La est de pivnița refolosită se dezvoltă încă două încăperi (*încăperile 2,3 / Faza I*) ale cărei

²² A fost atins nivelul de fundare doar în cazul *fundației 1* și *fundației 4*.

²³ În acest punct recomandările formulate în urma cercetării au fost integrate în proiectul de refacere a rețelelor edilitare. Zona Hanului Zlătari a fost delimitată în vederea realizării unui proiect de restaurare și amenajare pentru vizitare.

²⁴ V. *supra*, cap. I.1.2.

²⁵ V. *supra*, cap. I.3.

²⁶ Limita vestică a hanului Greci – Faza I poate fi aproximată în stadiul actual al cercetărilor prin interpretarea sugestiilor din Planul Borroczyń 1847-1852 (caroul 39).

²⁷ Zidul *Z7*, suprapus de zidul *Z11*, este posibil să aparțină primei configurații a hanului Greci – Faza I. Această coniectură poate fixa prin pavajul contemporan conservat (*nivel 2 – pavaj cărămidă*) nivelul de călcare al acestei faze, care la rândul său poate fi o reparație a unui nivel inferior finisat cu lemn (*nivel 1 – bârnă din lemn*).

Fig. 12. Str. Lipscani – zona Hanul Greci. Încăperea 1 / Faza I – pivnița preluată.

Fig. 13. Str. Lipscani – zona Hanul Greci. Pilotare sub zidul Z12.

Fig. 11. Str. Lipscani – zona Hanul Greci. Imagine de ansamblu a ruinelor celor două etape constructive.

ziduri sunt fondate pe piloni din lemn foarte deși și sunt construite în tranșe succesive (Fig. 13).

Frontul hanului este conturat de fundația zidului Z14 – construită uniform pe o lungime de cca. 60 m. Zidurile perpendiculare pe el, Z13-18, Z20-30, delimitează o succesiune de 7 încăperi (*încăpere 4 – încăpere 10*) și două spații înguste, probabil locuri pentru scările de acces la etaj (*zonă 1, zonă 2*).

Nivelul de călcare al acestei faze constructive poate fi anunțat de pavajul din cărămidă (18 x 18 x 4 cm) conservat în interiorul încăperii 7 (*nivel 6 – pavaj cărămidă*).

Zidul Z14 continuă pe latura nordică a hanului. Absența unor ziduri de compartimentare sugerează că, pe un tronson lung de 23 m (până în zona unui corp de clădire – *corp 1 / Faza I*), construit la racordul cu latura estică a hanului, zidul era unul de delimitare a incintei hanului. Este posibil ca zidul Z37 adosat zidului Z14 și *nivelul 9 (pavaj cărămidă)* să reprezinte urmele unei mici construcții (probabil o anexă) adosată la zidul de delimitare a incintei hanului. Latura estică a hanului este reprezentată de zidurile perimetrare Z41, Z42, Z43; acestea pot reprezenta urmele a două sau trei corpuri de clădiri.

În zona *încăperilor 5 și 6* au fost descoperite urmele unor niveluri de călcare în relație cu zidul Z59 (care aparține, probabil, aceleiași faze a hanului). Pavajul din cărămidă și fragmente de cărămidă (*nivel 4 – pavaj cărămidă*) care se găsesc la est și la vest față de zid suprapun un nivel finisat probabil cu lemn, așezat peste o pardoseală din pământ galben (*nivel 5*); aceasta, la rândul său, suprapune o amenajare realizată din cărămidă (*amenajare 1*).

Sistemul de construcție al zidurilor din prima fază de edificare a hanului este caracterizat de fundații cu adâncimi diferite, turnate direct în groapă, așezate pe piloți din lemn. Fundațiile au fost întărite cu tiranți din lemn dispuși de-a lungul zidurilor. Talpa fundației (lată de cca. 80 cm, realizată din zidărie de cărămidă de 29 x 13,5 x 3-4 cm legată cu mortar de var) este mai largă decât zidul de elevație; din aceasta se conservă pe alocuri una-două asize (cca. 20 cm înălțime).

Faza II. Se poate spune că cea de-a doua secvență, prin conturarea unui nou front în cazul Hanului Greci, retras acum cu cca. 2 m față de vechiul amplasament, reprezintă ceva mai mult decât o simplă reamenajare sau extindere, reflectă o nouă politică urbană.

Vestigiile descoperite descriu o succesiune de cel puțin²⁸ șase încăperi aliniate de-a lungul limitei nordice a hanului (Z52), pe o lungime de 57 m. Hanul sau unul dintre corpurile sale se dezvoltă în această etapă între zidurile Z53 și Z61. La o distanță de cca. 20 m spre est au fost descoperite zidurile a trei pivnițe (Z62-Z63, Z38-Z40 și Z66-Z67)²⁹ și fragmentele de zidărie ale unor alcătuiuri probabil contemporane (Z64, Z65). Fragmentele de zidărie de la racordul dintre latura nordică și estică a hanului sunt tăiate de un canal de colectare a apelor pluviale de epocă contemporană, desființat în momentul realizării sistemului de canalizare actual.

Sistemul de construcție este caracterizat de fundații cu adâncimi de maxim 1,20 m, turnate direct în groapă. Talpa fundației, lată de cca. 85 cm, realizată din zidărie de cărămidă de 24 x 13,5 x 4,5 cm legată cu mortar, depășește dimensiunea zidului cu cca. 25 cm.

Limita vestică a hanului este mărginită de o construcție (*casă 1 / Faza II*) al cărei sistem de acoperire este conservat parțial – boltă penetrată de o răsuflătoare (Fig. 14).

III.1.2. Structuri anterioare construirii hanului Greci

O serie de fundații și amenajări (Z19, *structură 1, amenajare 2, amenajare 3, Z36, nivel 8 – pavaj de cărămidă*) sunt situate la o adâncime de cca. 2 m față de nivelul conservat al zidului hanului din prima fază de edificare. Dintre acestea, două reprezintă probabil amenajări ale unor gropi de depozitare – una cu contur dreptunghiular (*amenajare 3*, Fig. 15) și una cu contur circular transformat, prin zidirea cărămizii în retragere, într-unul dreptunghiular (*amenajare 2*, Fig. 16). Structura de zidărie Z36, realizată din cărămidă

²⁸ În zona cuprinsă între zidurile Z23 și Z27 nu a fost realizată cercetarea arheologică, zona fiind suprapusă de accesul în Banca Comercială Română. Este posibil ca zona să nu fi fost compartimentată cu ziduri transversale, într-un asemenea caz fiind de presupus că zona respectivă din interiorul incintei hanului nu a fost construită.

²⁹ Este posibil ca pivnița conturată de Z66 și Z67 să reprezinte o reconfigurare a acestei faze sau chiar să se înscrie în prima fază de edificare a hanului.

Fig. 14. Str. Lipscani – zona Hanul Greci. *Casa 1 – Faza II.*

Fig. 15. Str. Lipscani – zona Hanul Greci. *Amenajare 3.*

Fig. 16. Str. Lipscani – zona Hanul Greci. *Amenajare 2.*

Fig. 17. Str. Lipscani – zona Hanul Greci. *Zidul Z36.*

Fig. 18. Str. Lipscani – zona Hanul Greci. *Pod de lemn, la nord de încăperile 5, 6 / Faza I.*

legată cu mortar, reprezintă probabil un contrafort al unei construcții masive ridicată într-un orizont situat deasupra amenajărilor menționate (Fig. 17).

De-a lungul zidurilor perimetrice ale hanurilor, într-un orizont inferior acestora, au fost identificate structuri importante ale sistemului de pavaje din lemn (poduri). Vestigiile conservate atestă cel puțin două niveluri de stradă, urmare a reparațiilor repetate ale unui astfel de finisaj (Fig. 18).

III.1.3. Ruinele Hanului Șerban Vodă (aflate sub zona carosabilă a străzii Lipscani)³⁰

Au fost descoperite în cinci sondaje, chiar la limita trotuarului actual din fața Băncii Naționale a României, fundațiile Hanului Șerban Vodă. Zidurile, realizate din cărămidă (31 x 15,5 x 4,5 cm), sunt așezate pe fundații cu adâncimi variabile, zidite sau aruncate direct în șanțul de fundație. Zidul perimetral identificat (Z68) este dublat de un alt zid, cu o grosime și o adâncime mică (Z73, Z77, Z81), care, împreună cu o serie de ziduri transversale (Z72, Z74, Z75, Z76, Z78, Z79, Z80), delimitează încăperi similare, cu dimensiuni mici (2,7 x 1,2 m). Aceste ziduri, adosate hanului, reprezintă fundațiile unor construcții (probabil prăvălii) adăugate la exterior zidului de incintă al hanului.

III.2. Recomandări privind conservarea și valorificarea vestigiilor arheologice descoperite pe str. Lipscani / sector hanul Greci³¹

1. Nici o structură arheologică nu va fi demolată pentru realizarea infrastructurii din Proiectul de reabilitare a Zonei Pilot a Centrului Istoric.

2. Este necesară cercetarea limitelor Hanului Șerban Vodă din strada Smârdan și strada Eugeniu Carada.

3. Cele două straturi importante ale configurației istorice – Hanul Greci / Faza I – Hanul Șerban Vodă și Hanul Greci / Faza II trebuie integrate și puse în valoare în proiectul de pavare a străzii Lipscani.

4. Se impune conservarea și punerea în valoare într-o amenajare a vestigiilor *încăperii 1 / Faza I - pivniță* și a structurilor învecinate, excepționale prin amploarea și calitatea mărturiilor arheologice descoperite: pavajele din lemn, sistemele de boltire, detaliile constructive, tehnicile constructive etc.

IV. Structurile arheologice de pe str. Franceză

IV.1. Tronsonul cuprins între Calea Victorie și strada Poștei (Pl. III)

Vestigiile arheologice descoperite provin din epoca medievală și modernă a centrului Bucureștiului, demolate cu ocazia realizării la sfârșitul secolului al XIX-lea a Palatului Poștelor și Telegrafelor (1894-1900). Construcția, ridicată, după cum se cunoaște, pe locul fostului Han Constantin Vodă, a afectat și alte edificii. Dintre acestea fac parte și cele care alcătuiau frontul nordic al uliței Ișlicarilor și care au făcut obiectul cercetărilor arheologice actuale. Din informațiile cuprinse în planurile istorice³² din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, rezultă că frontul nordic al uliței Ișlicarilor nu era complet ocupat de construcții. Un edificiu de colț construit în continuarea frontului dinspre Podul Mogoșoaiei al Hanului Constantin Vodă definea intersecția și frontul străzii Franceze până la un drum de acces spre zona sudică a hanului. Apoi, trei grupări de case construite distanțat conturau aliniamentul străzii până la biserica Sf. Dumitru. Ruinele acestor clădiri au fost reperate prin cercetarea arheologică actuală, care a adus noutăți importante: o serie de detalii și informații noi conturează configurația necunoscută până acum a acestei zone, între momentul realizării planurilor de către maiorul Borroczyński³³ și construirea Palatului Poștelor.

³⁰ Campania de cercetare arheologică din 2007 a continuat în anul 2008 și 2009 în zona trotuarului din fața Băncii Naționale a României. Rezultatele parțiale sunt prezentate în capitolul X.

³¹ Recomandările nu au fost încă puse în practică. Noul pavaj al străzii nu acoperă zona Hanului Greci, aceasta urmând să fie tratată într-un proiect de restaurare și punere în valoare. Limitele est și vest ale Hanului Șerban Vodă, pe străzile Eugeniu Carada și Smârdan nu mai pot fi investigate, întrucât pavajele au fost deja realizate, fără cercetări arheologice prealabile.

³² Planul Hanului Constantin Vodă (1848).

³³ Planul istoric detaliat al acestei zone (caroul 50 al Planului Borroczyński 1847-1852) a fost pierdut, rămânând doar planul de încadrare realizat în 1852 (Planul Borroczyński 1852), care are un caracter general. Totuși, pentru primul tronson al străzii, releul realizat tot de maiorul Borroczyński (Planul Hanului Constantin Vodă 1848) completează o parte a informațiilor. La această situație se adaugă faptul că până la momentul ridicării Palatului Poștelor nu există o ridicare topografică cu ajutorul căreia să fie surprinsă dinamica acestei zone, încă activă chiar și după ce Hanul Constantin Vodă fusese parțial sau total demolat.

IV.1.1. Zona de racord între Podul Mogoșoaiei și Ulița Ișlicarilor (Pl. XI)

Frontul nordic al vechii ulițe (Z1) a fost reperat la o distanță de cca. 5,80 m față de actualul front al străzii Franceze. Zidul Z1, împreună cu zidurile Z2, Z3, Z4 definesc o înșiruire de trei încăperi ale construcției de colț (*casă 1*) de la intersecția Podului Mogoșoaiei cu ulița Ișlicarilor. O suprapunere a planurilor istorice peste situația arheologică a relevat faptul că între clădirea de colț și următoarea clădire exista la jumătatea secolului al XIX-lea un drum de acces spre Hanul Constantin Vodă. O situație aparent diferită de cea oferită de sursele iconografice este sugerată de continuarea zidului Z1 până în zidul construcției învecinate (*casă 2*). Presupunem că această structură de zidărie (fundatie) indică existența unei porți³⁴ spre Hanul Constantin Vodă. Dacă golul respectivei porți se finaliza printr-un arc de zidărie, fundația acestuia era în mod necesar continuă. Această conjectura este întărită de existența pavajului din cărămidă (? x 13 x 5 cm) așezată pe cant pe un pat gros de mortar (10 cm), care poate reprezenta urma finisajului uliței de acces spre Hanul Constantin Vodă.

Zidurile acestei construcții sunt realizate din cărămidă (29 x 14 x 4,5 cm) legată cu mortar nisipos cu agregate mari, alcătuiind rosturi groase de 3,5-4 cm. Mare parte a structurilor conservate fac parte din fundație – o parte zidită direct din groapă (lată de ~1,20 m și adâncă de ~1 m) și o parte zidită probabil din șanțul de fundare (lată de 0,90 m și înaltă de ~0,60 m). Deasupra fundațiilor au fost detectate și urmele firave ale elevației (lată de ~ 70 cm).

Urmele unor edificări anterioare au fost descoperite în zona *parcelelor 2 și 3*, fiind reprezentate de fragmente de ziduri (Z5, Z11) și amenajări desființate (*amenajare 1*) sau trasee de ziduri preluate la nivelul fundației (Z13, Z14, Z15).

IV.1.2. Ruinele construcțiilor din frontul nordic al Uliței Ișlicarilor (Pl. XII)

De-a lungul străzii, pe distanța dintre drumul de acces spre Hanul Constantin Vodă și colțul sud-estic al Palatului Poștelor, au fost descoperite două grupări de construcții, una în vecinătatea drumului de acces și alta izolată.

Configurația primei grupări este similară reprezentărilor din Planul Borroczyń (planul de încadrare din 1852 și releveul Hanului din 1848) – casa *Domnului Păhărniceanu (casă 2)* și o casă, mai mică, lipită la calcan (*casă 3?*). Ambele construcții par să fi avut ziduri de delimitare a proprietății înspre stradă (continuarea lui Z1, Z16). Construcțiile sunt realizate din cărămidă (26 x 13,5 x 4 cm), zidită cu mortar (rost 2-3 cm), cu fundații adânci (1-1,5 m), peste structuri anterioare preluate (Z11, Z13, Z14, Z15) sau desființate (Z 11), ori acolo unde terenul nu a fost ferm, fundațiile au fost prevăzute cu arce de descărcare (Z9) (Fig. 19).

Cea de-a doua grupare relevă existența a două faze distincte de edificare. Una formată din două construcții alăturate (*casă 4, casă 5*) ieșite ușor față de aliniamentul descris de construcțiile prezentate anterior și o altă construcție (*casă 6*), de dată mai recentă, retrasă față de vechiul aliniament cu cca. 2 m.

Casa 4 este compusă spre vechea stradă din două încăperi delimitate de zidurile Z 22, 23, 24, 25. *Casa 5* este compusă din două încăperi și un spațiu îngust, probabil un hol de distribuție lateral. Zidurile celor două construcții, realizate din cărămidă de 26 x 13,5 x 4,5 cm legată cu mortar de var (rost 2 cm), au fundații cu adâncimi diferite,³⁵ prevăzute local cu arce de descărcare. La est de gruparea celor două case au fost identificate urmele unor structuri de zidărie (Z33, Z35, Z36), dărâmături (*dărâmătură 2*), care pot fi interpretate ca urme ale unor delimitări spre spațiul public ale proprietăților vecine și urme ale unui nivel de călcare contemporan. Urmele unor construcții adosate (Z22 Z22?) sau fragmente de structuri anterioare au fost descoperite parțial în zona învecinată la vest cu *casă 4*. De asemenea, urmele certe ale unor structuri anterioare au fost descoperite în zona *încăperii 2 a casei 5*: zidul Z32 (lat de 30 cm și adânc 60 cm) realizat din cărămidă zidită cu mortar și urmele unei dărâmături căpăcuite de cărămizi (*dărâmătură 1*).

Casa 6 este descrisă de două ziduri perpendiculare realizate din cărămidă înaltă (27 x 13 x 7 cm) legată cu mortar. Configurația elementelor conservate sugerează existența unei construcții cu subsol boltit,

³⁴ Un anunț din ziarul „Vestitorul Românesc” din anul 1864 localizează prăvălia unui comerciant „în ulița Franțuzească, peste drum de poarta Hanului Constantin Vodă”, „Vestitorul Românesc”, 1864, p. 384, *apud*. Potra 1985, p. 62.

³⁵ Zidul de pe aliniament al *casei 4* (Z23) este mai adânc decât zidul de compartimentare și zidurile laterale (Z24, Z25, Z26).

cu arce dublouri și cu răsuflători spre spațiul public. Zidurile Z17, Z34, situate la est, respectiv la vest de *casa 6* pot reprezenta urmele unor delimitări din momentul probabil al retragerii aliniamentului (Fig. 20).

În locul fostei intrări în aripa sudică a Palatului Poștei a fost descoperită fundația treptelor, realizată din cărămidă (27,5 x 13 x 8 cm) zidită cu mortar, un fragment din treptele de piatră și un fragment de zid (Z18) suprapus de structura de rezistență a aparatului de acces.

IV.1.3. Ruina construcției din fața bisericii Sf. Dumitru – casa 7 (Pl. XIII)

La intersecția dintre strada Franceză și mai noua stradă a Poștei se găsea până la mijlocul secolului al XIX-lea o construcție în formă de „L” situată în fața bisericii Sf. Dumitru. Reprezentările din Planul Borroczyń (1847-1852) descriu acest ansamblu ca fiind o construcție aparținând bisericii, unde era probabil amplasat și turnul-clopotniță.³⁶

Structurile de zidărie³⁷ descoperite parțial³⁸ sunt rezultatul a două etape constructive. Prima fază este reprezentată de un spațiu dreptunghiular acoperit cu o boltă longitudinală din care se păstrează, de-a lungul zidului Z37, dar și în masa zidurilor Z38, Z39 urmele nașterilor. În interiorul acestui perimetru a fost descoperită o amenajare circulară ulterioară – cuptor sau sobă(?)³⁹ – prevăzută cu o gură de alimentare (Fig. 21).

Spațiul boltit, împreună cu amenajarea au fost părăsite în urma unei distrugerii puternice, fragmentele de boltă, arce dublouri, ziduri fiind descoperite *in situ*, prăbușite în interiorul acestuia. Reconfigurarea construcției s-a făcut prin ridicarea zidului Z40 care a presupus restrângerea suprafeței construcției, dictată probabil de reglementări urbanistice.

IV.2. Tronsonul cuprins între strada Pictor N. Tonitza și strada Șelari (Pl. XIV-XV)

Structurile arheologice descoperite pe suprafața acestui sector din strada Franceză conturează amprenta străzii anterioare configurației moștenite astăzi și descriu fragmentar traseul podului de lemn (*stradă 1*) care a supraviețuit probabil până în prima jumătate a secolului al XIX-lea (Fig. 22). Informațiile înregistrate descriu o stradă cu o lățime cuprinsă între 6,50 m și 8,30 m, încadrată de construcții cu fundații adânci. Retragera frontului actual cu aproximativ 2 m față de aliniamentul indicat de ruinele descoperite a survenit probabil în urma unor reglementări urbanistice puse în aplicare după distrugerea de la mijlocul secolului al XIX-lea.

IV.3. Recomandări privind conservarea și valorificarea vestigiilor arheologice descoperite pe str. Franceză⁴⁰

1. Nici o structură arheologică nu va fi demolată pentru realizarea infrastructurii din Proiectul de reabilitare a Zonei Pilot a Centrului Istoric.

2. Cercetarea frontului sudic al străzii Franceze pe tronsonul din fața Palatului Poștelor este esențială pentru înțelegerea configurației actuale din zona învecinată fostei intrări în aripa sudică a edificiului public ridicat la sfârșitul secolului al XIX-lea.

3. Cele două straturi importante ale configurației istorice – fronturile străzii Franceze și edificiul Palatului Poștelor – trebuie integrate și puse în valoare în proiectul de pavare a străzii Franceze prin trasarea vechiului front și a intrării în aripa laterală sudică a Palatului Poștelor.

4. Vechea intrare spre hanul Constantin Vodă va trebui subliniată special în cadrul aliniamentului istoric trasat în pavaj.

V. Structurile arheologice de pe str. Poștei. Tronsonul cuprins între strada Franceză și strada Sf. Dumitru

V.1. Cercetările arheologice de pe suprafața străzii Poștei – în segmentul cuprins între strada Franceză și strada Sf. Dumitru – au adus la lumină vestigiile primei faze de construcție, identificate doar parțial

³⁶ În reprezentarea Bucureștiului realizată de Petre Ambrosiu după Planul Borroczyń din 1847, este figurat un turn, probabil un turn-clopotniță (Planul Ambrosiu).

³⁷ Zidurile sunt construite din cărămidă de 23,5 x 11 x 3 cm legată cu mortar așezat în straturi groase (3-4 cm).

³⁸ Cercetarea acestui ansamblu a fost continuată odată cu lansarea cercetărilor arheologice de pe strada Poștei (V. *infra* cap. V).

³⁹ Amenajarea 3 este realizată din cărămidă (22,5 x 11-12 x 3,5-4 cm) legată cu pământ.

⁴⁰ Recomandările formulate la încheierea cercetării nu au fost integrate în proiectul de amenajare, deja pus în operă.

Fig. 19. Str. Franceză – *încăperea 1 / casă 2*. Arc de descărcare în Z9.

Fig. 20. Str. Franceză. *Casa 6*.

Fig. 21. Str. Franceză. *Amenajare 3*.

Fig. 22. Str. Franceză. *Stradă 1* (str. Franceză nr. 44).

cu ocazia cercetărilor de pe strada Franceză (*casă 7*).⁴¹ În spațiul dintre această construcție și zona intersecției străzii Poștei cu strada Sf. Dumitru nu au fost descoperite vestigii arheologice care să ateste vreo activitate constructivă (Pl. XIII, Pl. II).

Structurile descoperite descriu un spațiu dreptunghiular acoperit cu o boltă longitudinală (*pivniță / faza I*) și un spațiu de distribuție probabil exterior (*prispă / faza I*). Bolta cilindrică a pivniței, cu o deschidere de 6,30 m, se descarcă în zidurile longitudinale Z37 și Z40A și probabil pe cinci⁴² arce dublouri amplasate la un interval de 3,20 m. Spațiul de distribuție de la nord lega mai multe încăperi înșiruite și pivnița prin intermediul unei scări ale cărei ziduri de fundație și amprente ale treptelor de lemn au fost descoperite pe latura vestică a edificiului (Fig. 23). Spațiul de distribuție este împărțit de zidurile Z38D, Z38E în sectoare corespunzătoare traveelor pivniței și delimitează spațiul scării (Z38C).

V.2. Recomandări privind conservarea și valorificarea vestigiilor arheologice descoperite pe str. Poștei (între strada Franceză și strada Sf. Dumitru)⁴³

1. Nici o structură arheologică nu va fi demolată pentru realizarea infrastructurii din Proiectul de reabilitare a Zonei Pilot a Centrului Istoric.

2. Pavajului străzii Poștei va trebui să fie diferențiat față de cel al străzii Franceze.

3. Liniile fronturilor străzii Franceze anterioare trasării străzii Poștelor trebuie valorificate în proiectul de pavare al străzii Franceze și al străzii Poștei prin: (a) marcarea elementelor de țesut urban istoric prin tratarea diferențiată a pavajului; (b) amplasarea de panouri explicative, care să redea în detaliu configurația istorică.

4. Amprenta *casei 7*, împreună cu cele ale altor construcții care vor fi descoperite pe traseul străzii Poștei vor trebui marcate în pavajul străzii.

VI. Structurile arheologice de pe str. Sf. Dumitru și str. Pictor N. Tonitza (Pl. II)

Vestigiiile arheologice descoperite cu ocazia cercetărilor din zona bisericii Sf. Dumitru aduc informații importante referitoare la structura țesutului istoric al Bucureștiului. Se pare că în acest punct transformările radicale din primul sfert al sec. XX – trasarea străzii Poștelor și continuarea unui tronson al străzii Sf. Dumitru până în str. Poștei – au fost precedate de schimbări cel puțin la fel de importante ale structurii urbane.

VI.1. Structurile conservate, deși fragmentare, descriu patru orizonturi de transformare a acestei zone, anterioare configurației actuale:

Faza I – Fragmentele unei construcții din secolul al XVII-lea⁴⁴ (Pl. XVI)

Primei secvențe constructive îi aparțin vestigiile unei clădiri a cărei configurație nu poate fi reconstituită decât parțial. Pe nivelul de funcționare al acestei construcții a fost descoperit un tezaur monetar care oferă un *terminus ante quem* pentru edificare la începutul secolului al XVII-lea.⁴⁵ Structurile arheologice (Fig. 24) aflate în relație cu tezaurul descoperit sunt reprezentate de două ziduri paralele orientate sud-vest – nord-est (Z31, Z32) și o zonă al cărei contur – cunoscut doar parțial – aparține unei încăperi subterane. Cele două ziduri conservate schițează un culoar (lat de 1,60 m) care forma un acces spre încăperea subterană pe al cărei nivel a fost descoperit tezaurul.⁴⁶ Zidul situat la sud-est se află într-o stare de degradare accentuată, părți importante fiind chiar prăbușite (Fig. 25). În schimb, zidul nord-vestic își conservă nu numai coerența structurală, dar și o serie de detalii arhitecturale pe baza cărora putem urmări urmele ansamblului din care acest zid provenea (Fig. 26).

Zidul, construit din cărămizi cu dimensiunile de 27 x 14 x 4 cm legate cu mortar de var (rost de 3 cm), reprezintă de fapt o căpușeală de zidărie a malului gropii, așa cum stă mărturie linia neregulată a „feței” sale dinspre nord-vest. Sămânța zidului descrie o linie descendentă de la sud-vest la nord-est (coboară cca. 60 cm pe lungimea conservată), iar nivelul de călcare reperat arheologic urmărește în linii generale această pantă.

⁴¹ Notățiile structurilor descoperite în campania de cercetări de pe strada Franceză au fost menținute. Structurile descoperite acum au primit indicative alfabetice suplimentare.

⁴² Dintre acestea au fost descoperite în aria cercetată doar două.

⁴³ Din nou, recomandările desprinse din cercetarea și evaluarea vestigiilor au fost ignorate.

⁴⁴ Prezentare conform Apostol, Bălici, Apostol 2009, p. 16-20.

⁴⁵ Velter, Părvan, 2009, p. 67.

⁴⁶ Mănucu-Adameșteanu, Măgureanu 2009, p. 18.

Fig. 23. Str. Franceză – str. Poștei. Amprenta scării spre pivnița / Faza I.

Prin urmare, cele două ziduri delimitau un culoar rampant care conducea spre o încăpere sau un ansamblu de încăperi subterane.

Ambele ziduri sunt înzestrate cu câte o nișă (40 cm lățime x 60 cm înălțime la cheie x 20 cm adâncime) încheiată în arc în plin cintru. Zona arcului de cărămidă este ferm subliniată, atât prin retragerea sa față de planul peretelui și așezarea unor cărămizi pe circumferința sectorului arcului cât și prin lăsarea aparentă a cărămizilor radiale ale arcului și finisarea atentă a mortarului din rosturi (Fig. 27). Apareiajul zidului, tencuit probabil în întregime, poartă urmele trasate în tencuială ale unui pătrat împărțit în nouă carouri, fiecare dintre aceste carouri fiind precizat inclusiv prin cele două diagonale (Fig. 28).

Limita dinspre nord-est a zidului vestic conține amprente în mortar ale unor elemente din lemn; este posibil ca acestea să fi aparținut racordului cu următoarea încăpere a ansamblului (Fig. 29). Înregistrările arheologice semnalează în continuarea zidului, pe aceeași direcție, o linie de separare între pământul galben și stratul de depuneri arheologice de la interiorul posibilei încăperi. Limita nord-vestică a acestei încăperi situate sub nivelul solului (malul de pământ) era căptușită, probabil, cu dulapi de lemn fixați pe o structură formată din pari și bârne orizontale de lemn. Această manieră constructivă este mai clar reprezentată înspre sud, pe strada Pictor N. Tonitza (la intersecția cu strada Franceză). În zona respectivă se conservă integral structura din lemn care sprijinea malul de pământ al încăperii total sau parțial îngropate (*casa 4*).

Nivelul de călcare al coridorului delimitat de cele două ziduri descrise mai sus, la limita sa nord-estică, este situat mai sus cu cca. 20 cm față de nivelul încăperii subterane ai cărei pereți au fost căptușiți cu lemn. Este posibil ca trecerea dintre cele două spații să fi fost însoțită de o treaptă realizată, probabil, din același material.

Faza II – Fragmentele unor construcții și ale unor împrejurări înscrise unei organizări cu o orientare diferită față de traseul actual al străzilor (Pl. XVI-XVII)

Acestei etape îi aparțin câteva ziduri a căror grupare în cadrul unor alcătuiuri constructive este foarte dificil de stabilit. Zidurile Z16-Z20, realizate din cărămidă legată cu mortar, sugerează că aparțin aceleiași construcții. De asemenea, zidurile Z11-Z15 este posibil să fi făcut parte dintr-o construcție care în zona zidului Z15 a avut o pivniță (Fig. 30). Alte fragmente de zidărie (Z 4, Z 10?) care pot fi plasate în aceeași etapă constructivă au fost descoperite sub fundațiile *casei 1* și *casei 2* din cea de-a treia fază.

În apropiere de intersecția străzii Pictor N. Tonitza cu strada Franceză au fost descoperite urmele unei case (Z49-51/*casa 4*, Fig. 31) și a două amenajări din lemn (*amenajare 2, 3*). Construcția este posibil

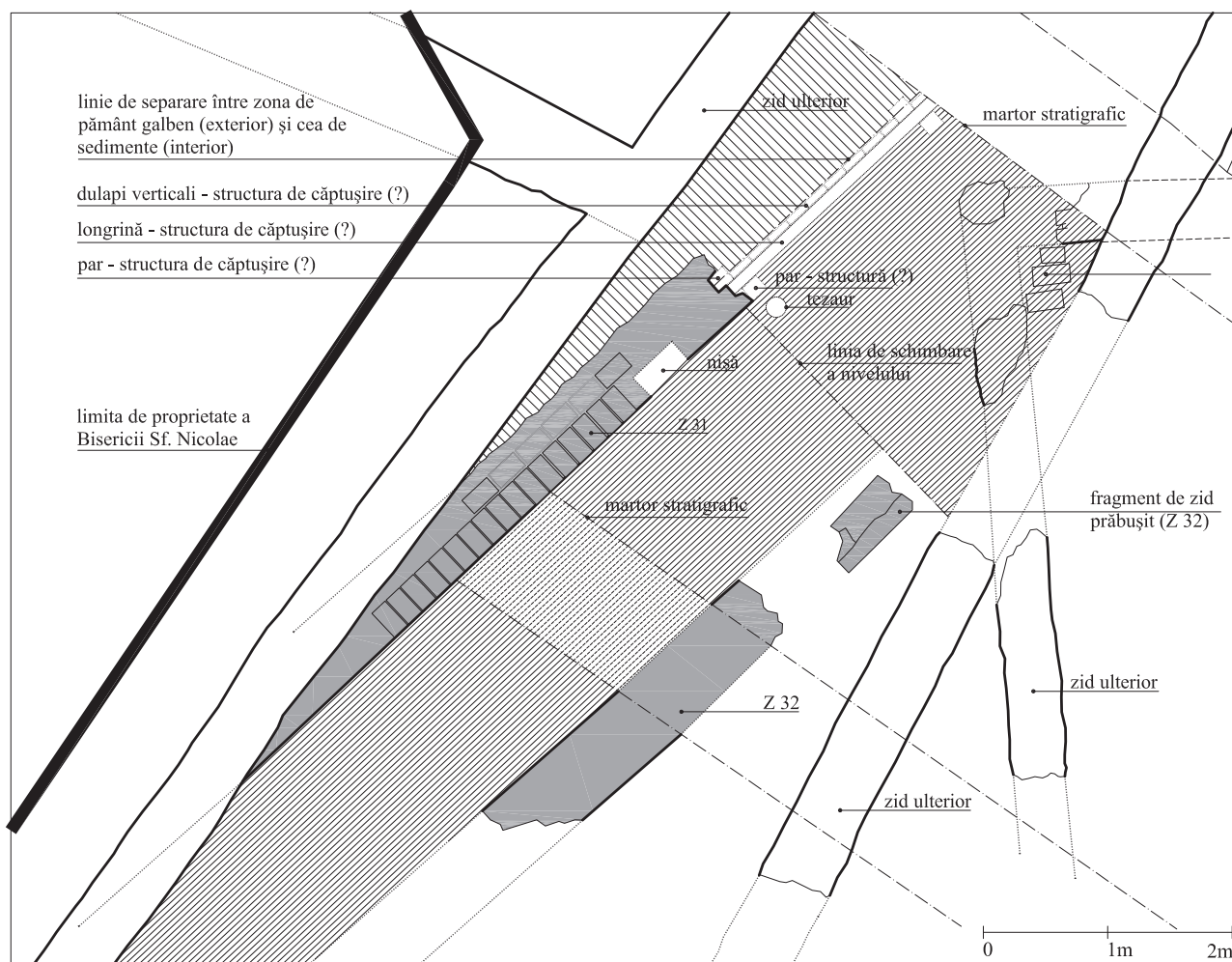

Fig. 24. Str. Pictor N. Tonitza. Planul structurilor arheologice din zona de descoperire a tezaurului.

Fig. 25. Str. Pictor N. Tonitza. Fragmentele zidului Z32 – părți din nișă.

Fig. 26. Str. Pictor N. Tonitza. Zidul Z31.

să fi fost parțial îngropată, stratul exterior (din lemn și pământ) al închiderii perimetrice având rolul de zid de sprijin. Pe o talpă din lemn (20 x 30 cm) se sprijinea o rețea de stâlpi (15 x 25 cm) și grinzi pe care erau bătuți la interior și exterior dulapi verticali (5 x 35 cm). Spațiul rezultat dintre dulapi a fost umplut cu pământ. La interiorul acestei cuve „căptușite” cu lemn, pe un alt rând de tălpi din lemn (20 x 30 cm) se descărcau stâlpii suprastructurii așezați la o distanță de 1,35 m. Stâlpii nu s-au conservat, însă lăcașele în care se montau se păstrează cioplite în talpa din lemn (11 x 15 x 5 cm). În apropierea colțului sudic al *casei 4* a fost descoperită o pilă din zidărie (Z48) construită direct peste talpa din lemn interioară. Chiar dacă cercetările arheologice nu au evidențiat și alte elemente constructive analoge, putem presupune existența unor pile similare la colțurile clădirii. Prezența acestei pile, alături de alte structuri similare amplasate la colțuri, ar fi putut îmbunătăți comportamentul structural al acestei construcții cu infrastructură din lemn (Fig. 32).

Faza III – Construcții și împrejurimi care conturează traseul uliței de legătură dintre ulița Nemțească și ulița Franțuzească: vechea uliță Sf. Dumitru (Pl. XVI-XVII)

Cronologia unei mari părți din structurile arheologice descoperite poate fi discutată, prin raportarea la reprezentările din planul inginerului Sultzer⁴⁷ și din planul maiorului Borroczyń (1852), în intervalul cuprins între a doua jumătate a sec. al XVIII-lea și sfârșitul secolului al XIX-lea (când structura urbană înregistrată în 1852 se transformă în forma moștenită astăzi). În ambele planuri⁴⁸ ulița Sf. Dumitru este figurată într-o dispoziție asemănătoare, fără ca reprezentările menționate să prezinte, însă, un traseu identic cu configurația actuală. Un reper important pentru configurația istorică a străzii este oferit de o construcție indicată în Planul Borroczyń care supraviețuiește până după anul 1900,⁴⁹ fiind reprezentată în Planul din 1895-1899. Această construcție (Pl. XVII) împreună cu ruinele caselor descoperite (*casă 1*, *casă 2*) definesc direcția și profilul segmentului din Ulița Sf. Dumitru de la Ulița Nemțească până la biserica Sf. Dumitru.

Casa 1. La o distanță de aproximativ 2 m de frontul actual, în apropiere de intersecția dintre strada Sf. Dumitru și strada Smârdan (ulița Nemțească) au fost descoperite trei dintre zidurile interioare ale unei construcții. Zidul longitudinal Z1 este realizat din cărămidă (22,5 x 11,5 x 4 cm) legată cu mortar și are la baza fundației două arce de descărcare; aceste arce suprapun o structură anterioară (Z4).

Casa 2. Retras cu 1,70 m de la aliniamentul străzii⁵⁰ din secolul al XIX-lea a fost descoperit zidul exterior (Z6) al unei construcții cu subsol. Alte trei ziduri transversale (Z5, Z7, Z8) delimitau trei încăperi boltite. Pornirile bolților din cărămidă se conservă de-a lungul zidului Z6 (Fig. 33).

Casa 3. În zona de nord-est a parcelei bisericii Sf. Dumitru a funcționat, până la trasarea tronsonului de legătură dintre strada Sf. Dumitru și strada Poștei, un edificiu al cărui plan are forma unui dreptunghi alungit. Fundațiile puțin adânci ale primei faze de funcționare a clădirii descriu o construcție simplă, cu camere înșiruite (*casă 3 / încăpere 1*), deservite de o prispă longitudinală pe latura estică (*casă 3 / prispă*).

La intersecția străzii Sf. Dumitru cu strada Poștei, suprapusă parțial de gardul de zidărie al bisericii actuale, a fost descoperită o încăpere dreptunghiulară realizată din cărămidă legată cu mortar (Z40-43). Funcțiunea acesteia nu poate fi stabilită în stadiul actual al cercetărilor.

Cel de-al doilea tronson al vechii ulițe Sf. Dumitru (actualmente str. Pictor N. Tonitza) este posibil să fi fost delimitat spre vest de zidul Z21-Z25; este de presupus că acesta reprezenta zidul de împrejmuire a proprietății bisericii. Latura estică a acestei părți a uliței nu a putut fi identificată. Conform conjecturii, această limită este astăzi complet suprapusă de frontul estic al străzii Tonitza.

Faza IV – retrasarea uliței Sf. Dumitru (Pl. XVI-XVII)

Această etapă constructivă este reprezentată în zona cercetată de un nou zid de delimitare a proprietății bisericii (Z30), construit mai spre vest față de zidul Z21-25 și având o altă orientare, apropiată de cea actuală.

⁴⁷ Planul Sultzer (1781).

⁴⁸ Informațiile din planul realizat de maiorul Borroczyń în 1852 au un caracter general. Planul Sultzer este de asemenea un plan care permite doar observații cu caracter general.

⁴⁹ Toate construcțiile care defineau traseul uliței Sf. Dumitru (tronsonul str. Smârdan – actuala str. Pictor N. Tonitza) la mijlocul secolului al XIX-lea fuseseră deja demolate înainte de sfârșitul secolului, când este ridicat Planul 1895-1899.

⁵⁰ Zidul Z9 reprezintă probabil delimitarea spre stradă a proprietății.

Fig. 27. Str. Pictor N. Tonitza. Detaliul arcului nișei din zidul Z31.

Fig. 28. Str. Pictor N. Tonitza. Detaliul de prelucrare a tencuielii zidului Z31.

Fig. 29. Str. Pictor N. Tonitza. Capătul nord-estic al zidului Z31 cu amprente elementelor din lemn.

Fig. 30. Str. Pictor N. Tonitza. Zidul Z15.

Respectiva refacere constructivă se înscrie în procesul de stabilire a formei actuale a uliței Sf. Dumitru, proces derulat în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Tot în această perioadă mai înregistrăm și extinderea *casei 3* prin adăugarea unei încăperi pe latura estică (Z33, Z37), construirea unui zid de delimitare (Z27) în continuarea zidului împrejmuitoare al bisericii și construirea unui zid cu o funcție probabilă de stabilizare a terenului (zid de sprijin – Z28-Z29). Ultimele două operațiuni petrecute în intervalul 1899 - 1911 au presupus desființarea *amenajării 1* (*fântână?*) care provenea probabil din etapa anterioară. Zidul vestic de delimitare a parcelei bisericii (Z30) a funcționat până cel târziu în anul 1911 când planul cadastral înregistrează strada Sf. Dumitru, gardul bisericii și construcțiile în forma actuală.⁵¹

VI.2. Recomandări privind conservarea și valorificarea vestigiilor arheologice descoperite pe strada Sf. Dumitru și strada Tonitza⁵²

1. Nici o structură arheologică nu va fi demolată pentru realizarea infrastructurii din Proiectul de reabilitare a Zonei Pilot a Centrului Istoric.

⁵¹ Mai puțin prelungirea tronsonului străzii Sf. Dumitru până în strada Poștei.

⁵² Nici în acest caz nu s-a ținut cont de recomandările formulate, proiectul pus în operă neintegrând nici una dintre soluțiile recomandate.

Fig. 31. Str. Pictor N. Tonitza. Construcție subterană din lemn (casa 4).

Fig. 33. Str. Sf. Dumitru. Casa 2.

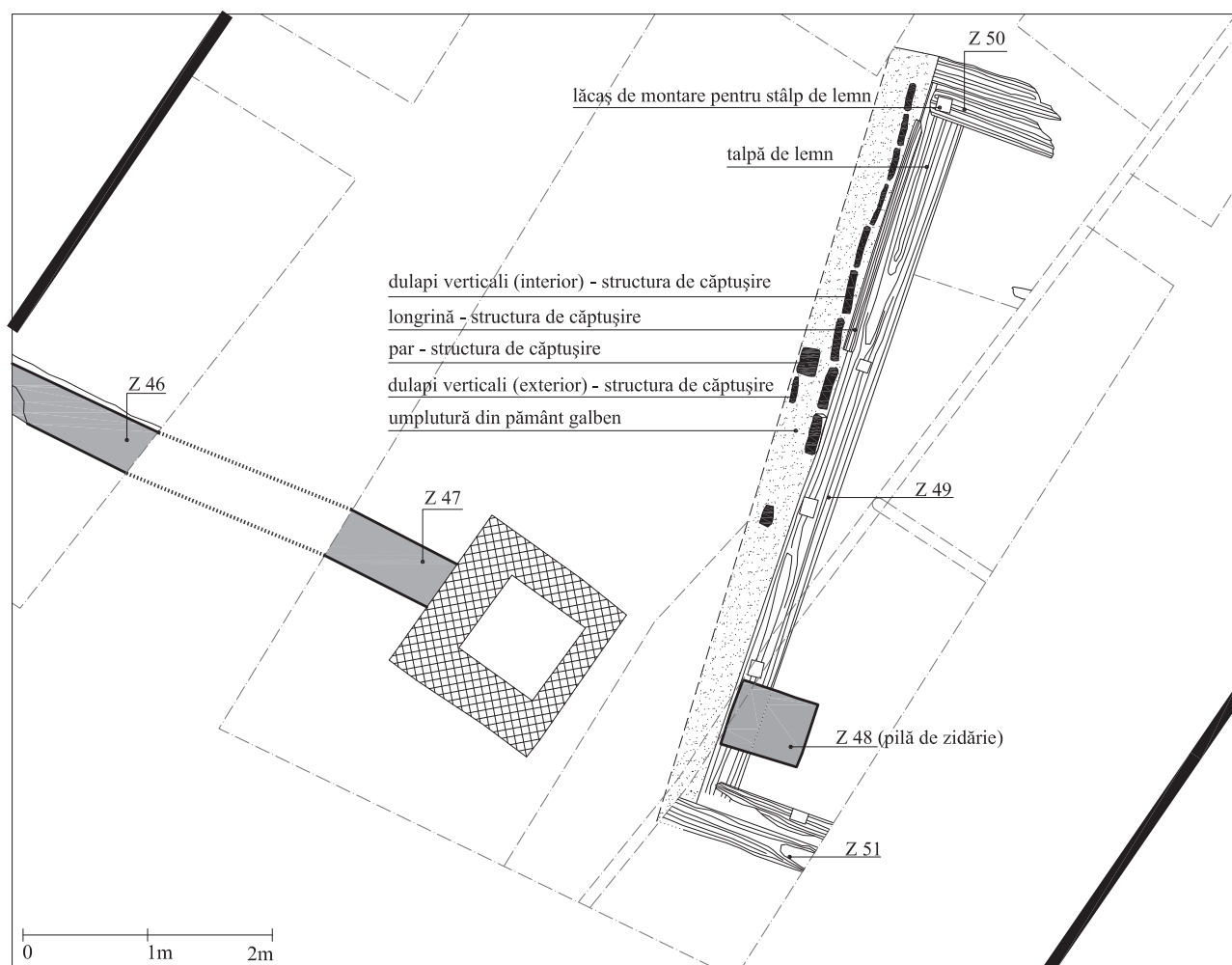

Fig. 32. Str. Sf. Dumitru. Planul casei 4.

2. Cele două trasee ale străzii Sf. Dumitru trebuie puse în valoare diferențiat față de tronsonul din strada actuală Sf. Dumitru (legătura cu strada Poștei) prin: (a) marcarea elementelor de țesut urban istoric prin tratarea diferențiată a pavajului; (b) amplasarea de panouri explicative, care să redea în detaliu configurația istorică și să prezinte puncte de interes cultural-turistic.

VII. Structurile arheologice de pe strada Pasajul Francez⁵³

VII.1. Structurile arheologice descoperite cu ocazia cercetărilor de pe suprafața Pasajului Francez descriu cel puțin două orizonturi importante de funcționare a zonei respective, anterioare trasării petrecută la sfârșitul secolului al XIX-lea, între 1871⁵⁴ și 1895 (Pl. XVIII, Pl. IV).

Faza I – Fragmente de ziduri ale unor construcții de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea

Primei secvențe constructive îi corespund vestigiile a trei clădiri, două grupate în partea nordică a străzii și una situată la sud, la intersecția cu strada Covaci. Este posibil ca primele două construcții (*Fază I – casă 1*, *Fază I – casă 2*) să reprezinte două secvențe constructive ale aceluiași ansamblu. Două straturi de dărâmtură (*dărâmtură 1*, *dărâmtură 2*) s-au prăbușit în interiorul suprafeței delimitate de zidurile celor două case⁵⁵ (*Z3*, *Z4*, *Z5*). Spre sud față de aceste vestigii, la cca. 8 m distanță, a fost descoperit un zid (*Z7-Z8*) paralel cu zidul *Z4* al *casei 1* care aparține probabil aceluiași moment cronologic. Cea de-a treia construcție (*casă 4*) este alcătuită din două ziduri perpendiculare (*Z17*, *Z18*), consolidate la intersecția lor cu o pilă de zidărie (1 x 1 m) ale cărei dimensiuni depășesc grosimea și adâncimea zidurilor construcției.

Faza II – Fragmentele construcției desființate înainte de trasarea Pasajului Francez

Acestei etape îi aparțin câteva ziduri grupate în cadrul a două alcătuiți constructive. Zidul *Z1* împreună cu zidurile *Z0*, *Z0'*, *Z0''*⁵⁶ – descoperite sub nivelul străzii Gabroveni – descriu conturul unei curți interioare⁵⁷ similare celei a casei reprezentate în Planul Borroczyń din 1852 și desființată ulterior de Pasajul Bulgaria. La mijlocul străzii a fost descoperită o amenajare (*Fază II – amenajare 1*) cu perimetru dreptunghiular (4,20 x 2,75 m) orientată de-a lungul străzii actuale. Zidurile transversale ale amenajării au câte un orificiu lat de 40 cm încheiat în arc în plin cintru. Funcțiunea acestei amenajări este greu descifrabilă în stadiul actual al cercetărilor. Existența în apropiere a unor rigole de colectare a apelor pluviale și prezența orificiilor sugerează posibilitatea existenței aici a unui cămin colector (Fig. 34). La această amenajare se adosează două ziduri cu direcție perpendiculară pe axul străzii (*Z13*, *Z14*) care este posibil să reprezinte limita sudică a construcției cu curte interioară prezentată în planul istoric. La o distanță de 21,50 m a fost descoperit un zid (*Z15-Z16*) care reprezintă un zid de delimitare a proprietății sau urmele unei construcții cu front la strada Covaci.

VII.2. Recomandări privind conservarea și valorificarea vestigiilor arheologice descoperite pe str. Pasajul Francez⁵⁸

1. Nici o structură arheologică nu va fi demolată pentru realizarea infrastructurii din Proiectul de reabilitare a Zonei Pilot a Centrului Istoric.

2. Urmele construcțiilor anterioare – în special traseul zidurilor din Faza II – trebuie puse în valoare prin: (a) marcarea elementelor construcțiilor anterioare prin tratarea diferențiată a pavajului; (b) amplasarea de panouri explicative care să prezinte configurația istorică.

VIII. Structurile arheologice de pe strada Gabroveni

Vestigii arheologice descoperite cu ocazia cercetărilor de pe strada Gabroveni descriu cu claritate configurația laturii nordice a Curții Vechi de-a lungul a câtorva secole și precizează modul în care țesutul și funcțiunile medievale au influențat transformările urbanistice ale epocii moderne.

⁵³ Denumit *Pasajul Bulgaria* în Planul 1895-1899 și în Planul cadastral din 1911.

⁵⁴ În Planul Papazoglu (1871) pasajul nu este reprezentat.

⁵⁵ Cele două dărâmături este posibil să fie rezultatul prăbușirii zidurilor *casei 1*.

⁵⁶ Zidurile *Z0*, *Z0'*, *Z0''*, *Z1* sunt identificate în prezentarea străzii Gabroveni (cap. VIII) cu *Z1*, *Z11*, *Z1*, respectiv *Z12*.

⁵⁷ Zidul *Z1* poartă urmele a două răsuflători orientate spre curtea interioară.

⁵⁸ Până la momentul publicării acestui articol proiectul de amenajare a Pasajului Francez nu a fost pus în operă, ceea ce presupune că ar exista încă posibilitatea căutării unei soluții de amenajare care să includă recomandările formulate de cercetare.

VIII.1. Structurile conservate, deși fragmentare, descriu trei orizonturi de transformare a acestei zone anterioare configurației de la sfârșitul secolului al XIX-lea pe care o moștenim astăzi (Pl. XIX-XXI, Pl. IV).

Faza I – Fortificația din lemn a Curții Vechi

Au fost puse în evidență urmele unei palisade din lemn, realizate din trunchiuri de copaci cu diametrul cuprins între 30 și 50 cm. Asemenea pari din lemn, situați la o distanță de cca. 2,5 m față de frontul nordic actual al străzii Gabroveni (Fig. 35, Pl. XIX) au fost observați în unsprezece dintre secțiunile arheologice⁵⁹ realizate pe str. Gabroveni.

În concordanță cu relatările călătorilor străini, această fortificație exista la jumătatea secolului al XVII-lea:⁶⁰ Paul din Alep consemna în jurul anilor 1653-1658 „o clădire de mari dimensiuni, înconjurată de întărituri înalte din lemn”,⁶¹ iar Evliya Çelebi descrie, în jurul anului 1660, Curtea Domnească „înconjurată cu o palancă simplă”, în mijlocul orașului.⁶²

Faza II – Fortificația de zid a Curții Vechi

Faza II.a Când Bucureștiul devine capitală unică (în ultimul sfert al secolului al XVII-lea) este reconstruită Curtea Veche. Este posibil ca urmele *Fazei II.a* să reprezinte acest moment constructiv. Mărturia arheologică a primelor edificări ale zidului de incintă (*Z1 – Faza II.a*) cu materiale durabile – cărămidă (25 x 12 x 3,5-4 cm) – se conservă în câteva zone (*Z18 – zona contrafort 7*, *Z1 – zona contrafort 13*, *Z1 – zona contrafort 14*, *Z38*), sub fazele ulterioare, mult mai bine reprezentate.

În zona *contrafort 7 – contrafort 8* două ziduri descoperite în interiorul Curții aparțin probabil unor construcții adosate zidului de incintă prin dublarea acestuia (*Z22*) sau prin folosirea lui (*Z19*).⁶³ Materialul de construcție al zidurilor *Z19* și *Z22* – cărămidă (25 x 12 x 3,5-4 cm) legată cu mortar – precum și alte indicii constructive sugerează o relație de contemporaneitate cu *Faza II.a* a zidului de incintă.

Faza II.b Zidul de incintă (*Z1 – Faza II.b*) păstrează un traseu identic cu cel din faza anterioară, dar este mai puternic fortificat. Zidul (lățime cca. 70 cm) ridicat din cărămidă (27 x 14 x 4-4,5 cm) legată cu mortar este întărit cu contraforți masivi (1 x 0,6 m), dispuși la un interval cuprins între 7,75 m și 10 m (Fig. 36).

Urmele unor alcătuiți constructive contemporane cu fortificația de zid au fost descoperite în zona intersecției străzii Gabroveni cu strada Șepcari, în zona *contrafort 7 – contrafort 8* și pe suprafața cercetată din Pasajul Francez. La intersecția cu strada Șepcari zidurile *Z2* și *Z3* descriu o construcție (*casă 1*) adosată la zidul de incintă *Z1*. La intersecția cu Pasajul Francez au fost descoperite urmele a două construcții din interiorul Curții Vechi⁶⁴ care au suferit distrugerii violente înainte de desființarea reședinței domnești (*Faza III*).

Această etapă constructivă este posibil să aparțină momentului domniei lui Constantin Brâncoveanu (1712), când „*Domnul Curtea Domnească o a înfrumusețat, fiind zidul dinprejurul Curții stricat și foarte scund, mărirea sa s-au îndemnat și au pus de l-au dires și l-au mai înălțat împrejur-jur [...]*”⁶⁵

Faza II.c În zona în care zidul de incintă și strada Gabroveni își schimbă direcția au fost descoperite urmele unei reparații locale (*Z26*) realizată între *contrafortul 13* și *contrafortul 14*.

Vestigiile a două construcții din lemn (*amenajare 2*, *amenajare 3*) este posibil să fi aparținut momentului constructiv reprezentat în ansamblu de *Faza II*. Aceste edificii conturează aliniamentul nordic

⁵⁹ Numărul grupărilor de pari este determinat de amplasarea sondajelor arheologice și nu de modul în care s-ar fi conservat de-a lungul laturii nordice a fortificației (în prezent frontul sudic al străzii Gabroveni): pe tronsonul dintre B-dul I. C. Brătianu și Pasajul Francez în cinci dintre cele șapte sondaje au fost reperate astfel de grupări; pe tronsonul Pasajul Francez – strada Zarafi a fost descoperit un singur par de la palisadă, iar pe tronsonul strada Zarafi – strada Șelari, din cele opt sondaje realizate, șase conțin urmele palisadei.

⁶⁰ O fortificație din lemn (palisadă) trebuie să fi avut Căminul Domnească și în secolele anterioare secolului al XVII-lea. Pierre Lescalopier, în anul 1574, descrie orașul ca fiind înconjurat cu întărituri „din trunchiuri mari de copaci înfipte în pământ unul lângă altul și legate între ele cu grinzi în curmeziș prinse de aceste trunchiuri prin cuie de lemn lungi și mari.” Cf. Cernovodeanu 1960, p. 441-442.

⁶¹ Paul din Alep, *Călătoriile*, apud Mehmed 1976, p. 91-94.

⁶² Evliya Çelebi, apud Mehmed 1976, p. 716.

⁶³ Zidul *Z19* este adosat la zidul *Z18* – zidul de incintă în *Faza II.a*.

⁶⁴ *Faza I – casă 1*, *Faza I – casă 2*, V. supra Cap. VII.

⁶⁵ Greceanu 1961, p. 210.

Fig. 34. Str. Pasajul Francez.
Amenajare 1 (cămin colector?).

Fig. 35. Str. Gabroveni. Fortificația din lemn a Curții Vechi (zona zidului Z44).

al străzii Gabroveni, stradă care începea să existe sub forma unei ulițe modeste de-a lungul zidului de incintă. Construcțiile sunt realizate în tehnici diferite, fie prin alăturarea mai multor pari din lemn înfiți în pământ, fie într-un sistem mai complex, prin umplerea cu pământ galben amestecat cu paie a spațiului dintre două paramente din dulapi (blăni) așezate vertical.⁶⁶

Podurile din lemn. Pe întreaga suprafață a străzii au fost descoperite fragmentele podului de lemn care a funcționat cel puțin pe parcursul existenței zidului de incintă din *Faza II*.

O situație foarte sugestivă pentru dinamica reparațiilor acestor tipuri de pavaje a fost descoperită⁶⁷ în zona *contrafortului 13 – pod zona 11*, unde s-au conservat patru niveluri de funcționare ale podului. Relația constructivă dintre aceste poduri cu structurile de zidărie învecinate ale zidului de incintă⁶⁸ sugerează că primele două poduri (*pod 1, 2 – zona 11*) sunt contemporane cu *Faza II.a* a zidului de incintă, iar ultimele două (*pod 3, 4 – zona 11*) cu *Faza II.b* sau/și *Faza II.c* (Fig. 37, Pl. XX).

În zona *contrafortului 12*, se conservă în condiții excelente un tronson de 6,25 m din podul de lemn. Pot fi observate bărne („urși”) longitudinale (*longrine pod – zona 10*) cu secțiunea de cca. 15 x 15 cm, așezate pe traverse scurte care susțin podina din dulapi („blăni”) de 30-40 x 5 cm fixați cu cuie din lemn cu diametrul de cca. 3 cm. La marginea podurilor se conservă urmele unor pari de lemn care delimitau probabil zona carosabilă, cu o lățime de cca. 3,90 m, de cea a circulației pietonale sau ofereau un spațiu de gardă pentru construcții⁶⁹ (Fig. 36, Pl. XX).

Faza III – Parcelarea Curții Domnești și edificarea construcțiilor din frontul nordic al străzii Gabroveni

După incendiul din 1718 și cutremurul din 1738 Curtea Veche a devenit nefuncțională și a rămas în stare de ruină până în anul 1798 când Constantin Hangerli a scos-o la mezat. Locul ei a fost ocupat, într-un interval de jumătate de secol, de case, ateliere și noi străzi – Covaci, Șepcari, Carol I (Franceză), Soarelui.

Frontul nordic al străzii Gabroveni era deja constituit înainte de scoaterea la mezat a Curții Vechi. Zidul nordic al fortificației (Z1) devine acum frontul sudic al străzii Gabroveni prin demantelarea contraforturilor și folosirea fundațiilor zidului de incintă pentru edificarea unor construcții noi. Profilul străzii capătă acum dimensiuni cuprinse între 5,75 și 7,15 m.

Deasupra zidului de incintă se construiesc până la jumătatea secolului al XIX-lea o serie de construcții, care au fost înregistrate în Planul Borroczyń din 1852 și ale căror urme au fost descoperite acum *in situ*: *casă 2 – casă 7*.

⁶⁶ Un sistem de construcție similar a fost descoperit pe strada Pictor N. Tonitza – *casă 4* (V. *supra* cap. VI).

⁶⁷ Cercetarea arheologică a fost realizată în anul 2007 cu ocazia executării unor lucrări la canalul colector magistral.

⁶⁸ *Contrafortul 13* al zidului din *Faza II.b* suprapune *longrina pod 2*.

⁶⁹ Construcțiile din lemn din frontul nordic al uliței – *amenajare 2, amenajare 3* – sunt amplasate în aliniamentul descris de parii de delimitare ai podurilor.

Fig. 36. Str. Gabroveni. Zidul cu contraforți (*contrafort 12*) al fortificației de zid a Curții Vechi (Faza II.a) și un tronson din podul de lemn (*pod zona 10*).

Suprapunerea configurației structurilor descoperite (Z 11, Z 12) cu Planul Borroczyń din 1852 relevă în zona Pasajului Francez – netrasat încă la data ridicării planului – o construcție cu curte interioară (*casă 4*): urmele acesteia au fost descoperite cu ocazia cercetărilor de pe suprafața Pasajului Francez.⁷⁰

Construcțiile din sectorul de vest al frontului sudic (de la punctul de inflexiune al străzii Gabroveni spre intersecția cu strada Șelari) nu sunt așezate riguros pe zidul de incintă. *Casele 8, 9, 10* sunt retrase față de linia zidului de incintă astfel încât unghiul dintre cele două tronsoane ale străzii (raportate la punctul de inflexiune) apare atenuat, mai puțin ascuțit.

Clădirile din frontul sudic al străzii au supraviețuit până în ultimul sfert al secolului al XIX-lea când aliniamentul a fost retras cu 1-2 m.

Frontul nordic al străzii Gabroveni – având ca martor până în prezent aliniamentul pe care este amplasat Pasagiul Comercial, denumit „Hanul Gabroveni” – este determinat de urmele a încă trei construcții (*casă 11, casă 12, casă 13*) care au supraviețuit până în perioada interbelică, când sunt ridicate alte construcții, retrase față de vechiul aliniament cu 1-1,5 m.

⁷⁰ V. *supra* cap. VII.

Fig. 37. Str. Gabroveni. Patru niveluri de funcționare a străzii de lemn (pod zona 11).

VIII.2. Recomandări privind conservarea și valorificarea vestigiilor arheologice descoperite pe strada Gabroveni

1. Nici o structură arheologică nu va fi demolată pentru realizarea infrastructurii din Proiectul de reabilitare a Zonei Pilot a Centrului Istoric.

2. Cele două straturi importante ale configurației istorice – fortificația din lemn – palisada (*Faza I*) și zidul de incintă în configurația din *Faza II.b* – vor trebui subliniate prin: (a) tratarea diferențiată a pavajului și (b) amplasarea de panouri explicative, care să redea în detaliu configurația istorică.

3. Se impune conservarea și punerea în valoare într-o criptă arheologică vizitabilă a vestigiilor de la punctul de inflexiune al frontului sudic al străzii Gabroveni, excepționale prin amploarea și calitatea mărturiilor arheologice descoperite: o zonă sugestivă pentru prezentarea fazelor importante ale transformării zonei – fortificația de lemn (*Faza I*), fortificația de zid (*Faza II.b, II.c*), edificiile construite peste zidul de incintă (*Faza III*), cele patru suprapuneri de poduri, marea suprafață originală conservată a podului de lemn (Fig. 36).

IX. Structurile arheologice de pe strada Lipscani

IX.1. Vestigiile arheologice descoperite cu ocazia cercetărilor de pe tronsonul din strada Lipscani cuprins între strada Smârdan și B-dul I.

C. Brătianu descriu dinamica urbanistică a acestei vechi artere comerciale a Bucureștiului.⁷¹ Traseul *Uliței celei Mari*, cunoscut în linii generale din documentele cartografice de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și de la jumătatea secolului al XIX-lea, poate fi acum completat cu precizie pe baza mărturiilor arheologice provenind din etape succesive de transformare ale uliței (Pl. II-III, Pl. XXII-XXV).

Repere pentru schițarea configurației urbanistice a uliței, înainte de debutul cercetărilor arheologice, puteau fi regăsite exclusiv în sursele iconografice (Planul Sultzer și Planurile Borroczyń) și în construcțiile conservate de la începutul secolului al XIX-lea (construcția denumită „Hanul Gabroveni”⁷² și Hanul cu Tei⁷³).

Limitele concrete ale fronturilor sunt precizate acum de ruinele unor construcții datând din

⁷¹ „Ulița cea Mare” a avut și alte denumiri: la 1770 segmentul dintre str. Șelari și Podul Mogoșoaiei se chema „Șerban Vodă”, pentru ca la 1852 (în Planul Borroczyń) să fie numită „Lipscani” doar porțiunea dintre actualele străzi Șelari și Smârdan, celelalte segmente spre est fiind notate ca „Ulița Marchitani”, iar mai departe, în Piața Sf. Gheorghe – „Zarafii”. Generalizarea denumirii de „Lipscani”, pentru întreaga arteră comercială, se va face în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

⁷² În prezent denumirea de Hanul Gabroveni este folosită pentru construcția de la nr. 84-86. Localizarea Hanului Gabroveni este încă supusă interpretărilor. Vechiul Han Gabroveni menționat în documente nu a fost încă localizat, iar denumirea actuală a Pasagiului Comercial – „Hanul Gabroveni” – ascunde o serie de confuzii bazate pe informații insuficiente. Trebuie precizat că în Planul Papazoglu (1875), în Planul din 1895-1899 și în Planul din 1911 pe locul construcției de la nr. 84-86 apare scris Pasagiu Comercial, iar în Planul Borroczyń (1852) este reprezentată construcția pasajului comercial în forma conservată până astăzi.

⁷³ Între 1833 și 1835 este construit Hanul cu Tei (Panait, 1978, p. 20-25).

prima jumătate a secolului al XIX-lea. Astfel, configurația semnalată la jumătatea secolului al XIX-lea în Planul Borroczyń este descrisă în stadiul actual al cercetărilor astfel: ulița Lipscani (tronsonul Smârdan-Șelari) era foarte strâmtă (5,60 m), iar ulița Marchitani (tronsonul Șelari-zona Hanului Gabroveni) se lărgea treptat, până la 8 m, în zona construcției denumite „Hanul Gabroveni” și cea a Hanului cu Tei, care au constituit de altfel și limitele de gabarit ale alinierilor din ultimul sfert al secolului al XIX-lea de pe întreaga stradă Lipscani.

Monumentele arheologice descoperite pot fi încadrate în trei faze cronologice distincte, anterioare configurației din ultimul sfert al secolului al XIX-lea, conservată până în prezent:

Faza I – Urmele podului de lemn

Structura podurilor de lemn poate fi urmărită de-a lungul întregii străzi prin fragmentele conservate (*pod 1 – pod 10*). Grinzi transversale cu diametrul de 15-20 cm susțineau alte grinzi similare longitudinale pe care erau bătute „blănilor” cu grosime de 5-10 cm.

În zona construcției denumite „Hanul Gabroveni” podirea (*pod 8*) era făcută cu bârne rotunde, cioplite deasupra, așezate direct pe bârnele transversale. Este posibil ca acest ansamblu să reprezinte urmele unui pavaj care făcea legătura între podul de pe uliță și intrarea pe suprafața unde astăzi se află „Hanul Gabroveni”.

Faza II – Vestigii din secolul al XVIII-lea

Urmele locuirii din secolul al XVIII-lea sunt reprezentate de câteva fragmente de ziduri și amenajări anterioare prinse sub construcțiile din Faza III. În zona intersecției cu strada Smârdan au fost reperate câteva fragmente de ziduri (Z5, Z6, Z7, Z8). Unele (Z9, Z14, Z15) sugerează existența unei construcții (*casa 1*) care avansează cel puțin 4 m față de frontul nordic existent. Absența sondajelor arheologice în apropierea frontului sudic face imposibilă conturarea profilului străzii. Cu toate acestea, este posibil să presupunem că deschiderea uliței fusese foarte mică în această zonă (cca. 5 m). Tot în această zonă au fost descoperite urmele unor amenajări: o fântână (*amenajare 1 – fântână?*) cu secțiunea pătrată în adâncime și gura circulară a fost realizată din cărămidă (28 x 14 x 3,5 cm) legată cu pământ; o casetă dreptunghiulară (*amenajare 2*) realizată din cărămidă (27 x 14 x 3,5 cm) legată cu pământ și un fragment dintr-o conductă ceramică circulară (10 cm la interior) pentru apă, protejată cu cărămizi (28 x 13,5 x 3 cm) așezate deasupra în forma unei acoperiri în două ape (Pl. XXII).

În zona construcției denumită „Hanul Gabroveni”, suprapuse de fundațiile existente s-au păstrat urmele unui zid (Z65) care poartă urmele încastrării bolții în plin cintru și a unui gol de acces. Aceste structuri reprezintă probabil limita nordică a pivnițelor identificate în subsolul Pasajului Comercial cu ocazia cercetărilor din perioada 1967-1974⁷⁴ și a lucrărilor de primă necesitate realizate în anul 2000 (Pl. XXV).⁷⁵

Faza III – Strada Lipscani în prima jumătate a secolului al XIX-lea

Aspecte însemnate ale reconstrucției survenită după Marele Foc sunt sugerate de ruinele unor clădiri și ale unor ziduri care precizează aliniamentul străzii. Acest aliniament rămâne încă cu 3 m retras față de cel actual în zona uliței Lipscanilor, pentru a deveni aproape tangent în zona hanurilor.

În dreptul intersecției cu strada Smârdan, construcțiile și amenajările anterioare sunt suprapuse, după Marele Foc, de o construcție amplă (*casa 2*): frontul acesteia (~18 m) a fost retras pe ultimul său tronson dinspre est, pentru a se deschide o zonă mai largă în locul unde, anterior, strada fusese probabil foarte îngustă. Construcția cu fundații adânci (~2 m), construite direct în groapă, este zidită cu cărămidă (27 x 13 x 3 cm) legată cu mortar de var.

O altă construcție (*casa 3*) suprapune structurile prezentate anterior. Aceasta reprezintă, probabil, o refacere survenită în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, însă înainte de anul 1895 când frontul nordic se constituia în forma actuală.

În zona imobilelor de la nr. 30-32-34 au fost descoperite vestigii a patru clădiri izolate⁷⁶ (*casa 4, casa 5, casa 6, casa 7*). Dintre acestea, *casa 5* prezintă o prelucrare arhitecturală specială. Spațiul interior al pivniței este acoperit

⁷⁴ Panait 1977, p.26-29.

⁷⁵ Aceste structuri suprapuse au fost datate la începutul secolului al XVIII-lea (Ignat 2000).

⁷⁶ Retrase de la limitele de proprietate laterală.

cu o boltă în plin cintru, iar peretele nordic poartă două firide adânci încheiate în același sistem. Zidurile sunt realizate din cărămidă (24 x 12 x 3,5 cm) legată cu mortar de var. Această construcție a fost transformată odată cu alinierea de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Partea cercetată arheologic, suprapusă după aliniere de strada Lipscani, a fost exclusă din suprafața casei prin construirea zidului Z 27 de-a lungul liniei noului aliniament, retras cu cca. 2,50 m față de cel precedent. Zidul este construit din cărămidă (27 x 14 x 5 cm) legată cu mortar (Fig. 38). Urmele sistemului de construcție al bolții *casei* 5 și al zidului Z27 sunt reprezentate de amprente cofrajului, vizibile pe intradosul fragmentelor de boltă conservată și, respectiv, de lăcașurile unde au fost încastrați, pe durata construirii, montanții schelei.

În zona intersecției cu str. Șelari, la o distanță de 2,70 m față de frontul existent, două construcții – *casa* 8 și *casa* 9 pot fi observate datorită unor urme fragmentare.

În zona intersecției cu strada Zarafi se păstrează, alături de structurile suprapuse (Z65) de „Hanul Gabroveni”, fundațiile și, respectiv, pivnița a două construcții (*casa* 10, *casa* 11) retrase de la limitele laterale de proveniență. Aceste construcții au fost desființate odată cu trasarea străzii Zarafi.

IX.2. Recomandări privind conservarea și valorificarea vestigiilor arheologice descoperite pe str. Lipscani⁷⁷

1. Nici o structură arheologică nu va fi demolată pentru realizarea infrastructurii din Proiectul de reabilitare a Zonei Pilot a Centrului Istoric.

2. Amprenta fronturilor și construcțiilor descoperite trebuie subliniată în stereotomia pavajului.

3. Se impune protejarea în mod special a construcțiilor de la intersecția cu str. Smârdan și din fața parcelor cu nr. 27-29, 32-34 înainte de acoperire și după acoperire. Fundația părții carosabile nu va suprapune ruinele arheologice. Traseul structurilor anterioare – menționate la pct. 2 – va fi evidențiat pe zonele pietonale, unde nu sunt prevăzute fundații adânci din beton armat.

X. Structurile arheologice de pe strada Lipscani. Tronsonul str. Eugeniu Carada – str. Smârdan (zona Hanului Șerban Vodă)⁷⁸

X.1. Săpăturile arheologice desfășurate în anul 2008 și sporadic în anul 2009 pe suprafața trotuarului din fața Băncii Naționale a României au adus la lumină una din cele mai interesante descoperiri din Centrul Istoric: structura laturii sudice a hanului Șerban Vodă (Pl. VIII-X). Zidul sudic al incintei hanului, care fusese deja identificat prin câteva sondaje efectuate cu ocazia cercetărilor de pe suprafața străzii Lipscani, a fost acum pus în evidență pe o lungime de cca. 90 m. Se poate acum observa cum adera la zidul perimetral (Z68)⁷⁹ șaisprezece ziduri transversale. Acestea definesc paisprezece travee cu deschideri de 3,90 m-4,50 m și o travee cu deschiderea de 2,30 m, care încadrează un acces rampant la nivelul subsolului. Acest acces, situat în zona mediană a laturii sudice a hanului, făcea legătura cu un ansamblu de pivnițe locale. Subsolul se extindea în raport cu traveea accesului cu trei travee spre est și una spre vest. La o distanță egală cu deschiderea traveelor, în zona pivnițelor, a fost identificat un alt zid longitudinal (Z89-Z90-Z93) traversat de goluri arcuite în plin cintru. Acoperirea pivnițelor a fost făcută cu bolți simple întărite cu arce dublouri. Cele trei travee dinspre est au fost acoperite cu o boltă longitudinală în raport cu direcția zidului perimetral (Fig. 39), iar spațiul accesului și cel delimitat de traveea dinspre vest au fost acoperite cu câte o boltă transversală.

Destinația prețioasă a ambientului definit de cele trei travee dinspre est (*paraclis*?), poate fi sugerată de prezența a trei suprafețe decorate cu fresce care conțin reprezentări religioase (Fig. 40).

X.2. Recomandări privind conservarea și valorificarea vestigiilor arheologice ale Hanului Șerban Vodă⁸⁰

1. Nici o structură arheologică nu va fi demolată pentru realizarea infrastructurii din Proiectul

⁷⁷ Configurația urbanistică istorică evidențiată de cercetare nu a fost marcată prin proiectul de amenajare, deja pus în operă.

⁷⁸ Raportul preliminar al cercetării de arhitectură este în curs de finalizare. Acest capitol este o prezentare restrânsă a celor mai importante vestigii descoperite.

⁷⁹ Sistemul de numerotare a structurilor arheologice este același cu cel din cap. III.

⁸⁰ Proiectul de restaurare și amenajare a vestigiilor descoperite în acest punct nu este încă pus în operă. După încheierea cercetării, vestigiile paraclisului au fost protejate temporar, până la demararea lucrărilor de restaurare.

Fig. 38. Str. Lipscani. *Casa 5.*

Fig. 39. Str. Lipscani – zona Hanul Șerban Vodă. Subsolul paraclisului(?) – pivniță 3, pivniță 4.

Fig. 40. Str. Lipscani – zona Hanul Șerban Vodă. *Fresca 3.*

Fig. 41. Str. Zarafi. *Casa 11.*

de reabilitare a Zonei Pilot a Centrului Istoric.

2. Amprenta traseelor zidurilor hanului trebuie subliniată în stereotomia pavajului.

3. Se impune conservarea și punerea în valoare într-o criptă arheologică vizitabilă a pivnițelor *paraclisului* (?), excepționale prin amploarea și calitatea mărturiilor arheologice descoperite: spații ample boltite, fresce.

XI. Structurile arheologice de pe strada Zarafi⁸¹

XI.1. Pe suprafața străzii Zarafi au fost descoperite structuri arheologice anterioare trasării străzii (sec. al XVIII-lea) și structuri arheologice aparținând structurii urbane din prima jumătate a secolului al XIX-lea (Pl. XXIV, Pl. III).

Vestigiile anterioare trasării străzii Zarafi, descoperite în zona intersecției cu strada Lipscani, sunt reprezentate de două încăperi (*pivniță 1*,⁸² *pivniță 2*) care alcătuiau o travee orientată nord-sud a unei construcții înscrisă cu latura nordică în frontul vechii Ulițe Markitani (*casa 11*). Acest ambient, divizat la nivelul subsolului⁸³ în două spații, printr-un gol amplu încheiat în plin cintru, comunica spre est, prin două goluri încheiate de asemenea în plin cintru, cu un spațiu interior probabil similar (Fig. 41). Acoperirea spațiilor a fost făcută cu planșeu din lemn, sprijinit pe treisprezece grinzi de lemn dispuse transversal. Ampretele grinzilor (12 x 20 cm) se conservă în masa zidurilor longitudinale ale pivnițelor.

După desființarea construcției, adosat la zidul estic al traveei (Z69), a fost ridicat zidul Z70 care definea probabil frontul estic al noii străzi Zarafi. Zidul, edificat pe un teren instabil, a fost fundat pe un radier din lemn, integrat într-o fundație turnată; peste aceasta au fost zidite două arce de descărcare(?).⁸⁴

Configurația străzii Zarafi, anterioară celei actuale (provenită din cea de-a două jumătate a secolului al XIX-lea),⁸⁵ este atestată de fundațiile a trei construcții care defineau frontul său vestic (*casa 10*, *casa 12*, *casa 13*). Este posibil ca linia frontului indicată prin zidurile Z61-Z76-Z78-Z80-Z82-Z88, situată la 1-2 m față de frontul actual (pe tronsonul *casa 12* – *casa 13*) să fi avansat până la linia definită de zidurile Z89-Z90-Z91-Z92, care descriu probabil fundația unui zid de delimitare a proprietății, situat la 2,3-3,3 m față de frontul actual.

XI.2. Recomandări privind conservarea și valorificarea vestigiilor arheologice de pe strada Zarafi⁸⁶

1. Nici o structură arheologică nu va fi demolată pentru realizarea infrastructurii din Proiectul de reabilitare a Zonei Pilot a Centrului Istoric.

2. Amprenta în pavaj a traseelor zidurilor *casei 11* și a frontului din prima jumătate a sec. al XIX-lea al străzii Zarafi trebuie subliniată în stereotomia pavajului.

3. Se recomandă analizarea posibilității ca pivnițele *casei 11* să fie valorificate prin realizarea unei cripte arheologice cu acces din stradă.

Bibliografie

Alexandrescu 1935 = Alexandrescu B., *Pavajele Municipiului București*, București, 1935.
Apostol, Bălci, Apostol 2009 = Apostol V., Bălci Șt., Apostol C., *Casa cu tezaur, în București. Centrul istoric. Strada Nicolae Tonitza. Un tezaur monetar din secolele XVI-XVII* (seria Istoria Orașului 3, coord.

⁸¹ Raportul preliminar al cercetării de arhitectură este în curs de finalizare. Acest capitol este o prezentare restrânsă a celor mai importante vestigii descoperite.

⁸² Sistemul de numerotare a structurilor arheologice este același cu cel din cap. IX.

⁸³ La nivelul parterului separarea celor două spații este făcută prin zidul Z67.

⁸⁴ Golul arcului nu este umplut în totalitate cu zidărie (Z71, Z72).

⁸⁵ Planul 1895-1899 înregistrează frontul vestic al străzii Zarafi și cel sudic al străzii Lipscani în configurația conservată până în prezent: construcția Lipscani nr. 82 (Lipscani nr. 70 în Planul 1895-1899) are colțul tăiat la 45°. Planul Borroczyński (1852) prezintă o situație similară cu cea sugerată de traseul zidurilor descoperite: intersecția liniei frontului vestic al străzii Zarafi cu linia frontul sudic al străzii Lipscani (Ulița Markitani) se face în unghi drept, așa cum se intersectează și zidurile *casei 10* (Z58, Z61-Z76).

⁸⁶ Pe acest segment proiectul de amenajare nu este încă pus în operă, însă pivnițele care fac obiectul recomandării nr. 3 au fost acoperite cu pământ.

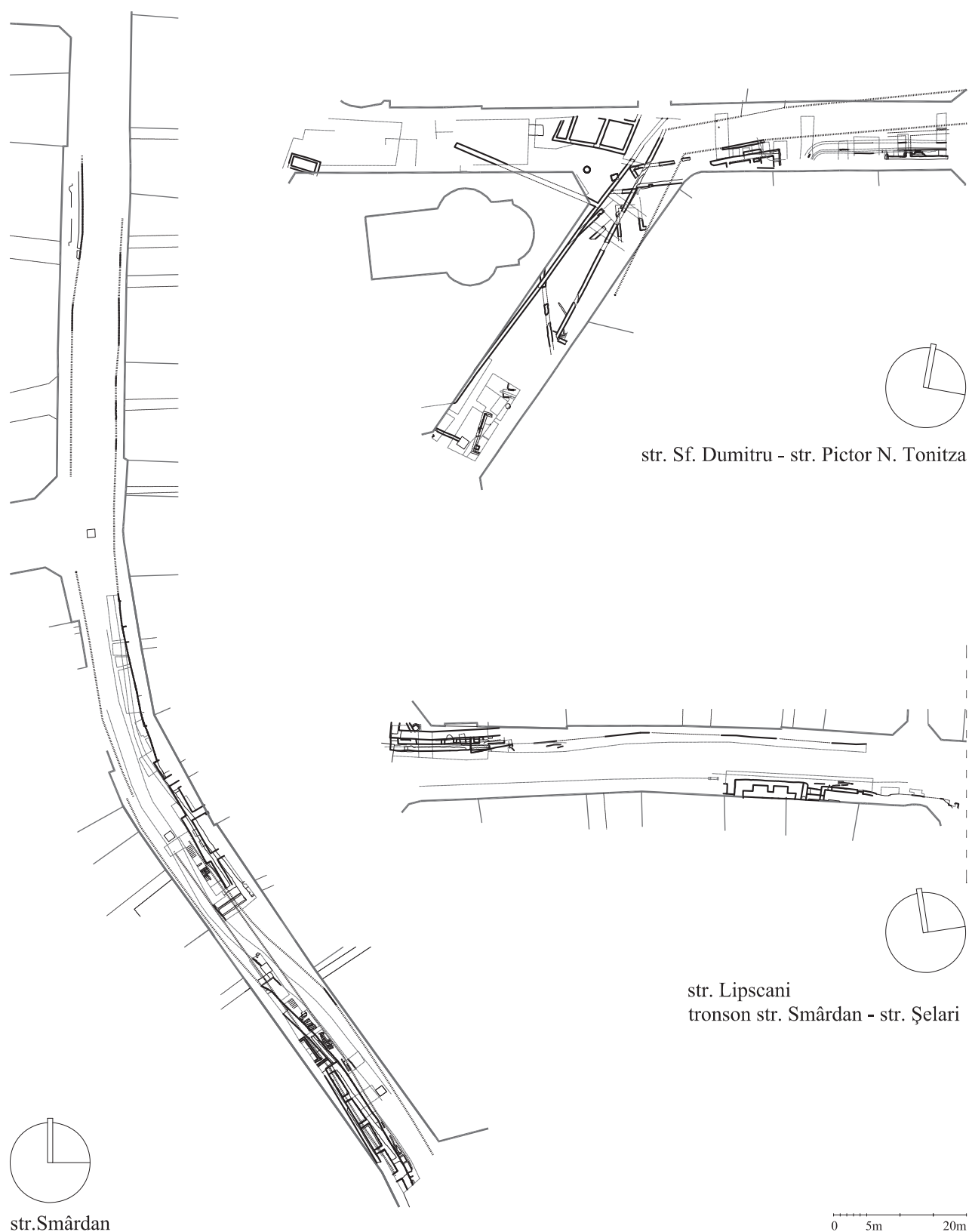
- Gh. Mănușu-Adameșteanu), 2009.
- Apostol, Bălici, Apostol 2008 = Apostol V., Bălici Șt., Apostol C., *Structuri arheologice din Centrul istoric al Bucureștiului*, www.simpara.ro, secțiunea Editură, consultat în 01.06.2008.
- Cernovodeanu 1960 = Cernovodeanu P., *Călătoria lui Pierre Lescalopier în Țara Românească și Transilvania la 1574*, Studii și materiale de istorie medie IV, 1960.
- Gion 1899 = Ionescu Gion G. I., *Istoria Bucureștilor*, București 1899.
- Greceanu 1961 = Greceanu R., *Cronica lui Radu Greceanu*, în *Cronicari munteni*, București, 1961, II, p. 210.
- Ignat 2000 = Ignat S., *Metode complementare de valorificare a cercetării arheologice – Hanul Gabroveni*, 2000, Simpozionul Arhitectură. Restaurare. Arheologie I, http://www.simpara.ro/ara1/a1_01_04.htm, consultat în 01.12.2008.
- Istoria Orașului 2 2008 = *București. Centru istoric. Strada Smârdan. Cercetările arheologice din anul 2007*, (seria Istoria Orașului 2, coord. Gh. Mănușu-Adameșteanu), București, 2008.
- Istoria Orașului 3 2009 = *București. Centru istoric. Strada Nicolae Tonitza. Un tezaur monetar din secolele XVI-XVII*, (seria Istoria Orașului 3, coord. Gh. Mănușu-Adameșteanu), București, 2009.
- Mănușu-Adameșteanu, Măgureanu, Boroneanț, Toderăș 2008 = Mănușu-Adameșteanu Gh., Măgureanu A., Boroneanț A., Toderăș M., *Strada Smârdan. Tronsonul dintre strada Șelari și strada Lipșcani. Cercetări arheologice din anul 2007*, în *București. Centrul istoric. Strada Smârdan. Cercetările arheologice din anul 2007*, (seria Istoria Orașului 2, coord. Gh. Mănușu-Adameșteanu), București, 2008.
- Mănușu-Adameșteanu, Măgureanu 2009 = Mănușu-Adameșteanu Gh., Măgureanu A., *Cercetări istorice și arheologice, în București. Centrul istoric. Strada Nicolae Tonitza. Un tezaur monetar din secolele XVI-XVII*, (seria Istoria Orașului 3, coord. Gh. Mănușu-Adameșteanu), București, 2009.
- Mehmed 1976 = Mehmed M. A., *Călători străini despre Țările Române*, VI, 1976, p. 91-94.
- Mucenic 2004 = Mucenic C., *Străzi, piețe, case din vechiul București*, București, 2004.
- Panait 1977 = Panait P.I., *Hanul Gabroveni din București*, RMM 2, 1977.
- Panait 1978 = Panait P.I., *Hanul cu Tei din București*, RMM-MIA 2, 1978.
- Potra 1985 = Potra G., *Istoricul Hanurilor Bucureștene*, București, 1985.
- Velter, Pârvan 2009 = Velter A. M., Pârvan K., *Cercetări Numismatice*, în „*București. Centrul istoric. Strada Nicolae Tonitza. Un tezaur monetar din secolele XVI-XVII*”, (seria Istoria Orașului 3, coord. Gh. Mănușu-Adameșteanu), București, 2009.

Surse iconografice

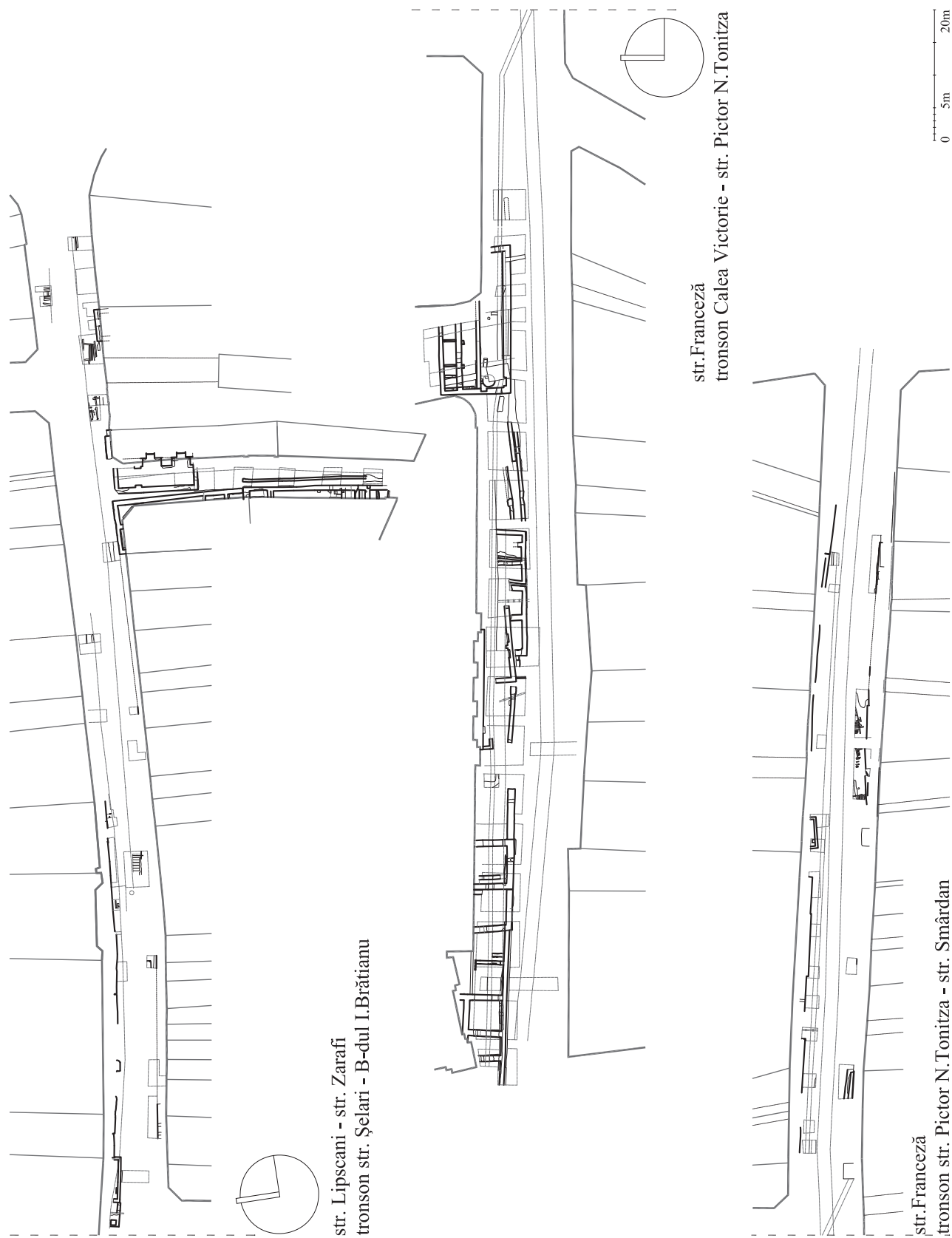
- Planul Ambrosiu = P. Ambrosiu, *București – Centru acum 50 – 60 de ani*, 1911, Biblioteca Academiei Române.
- Planul Borroczyń (1852) = Maior Baron Rudolf Arthur Borroczyń, *Planul Bukureștului. Ridicat, tras chi-publikat din porunka prea Înălțatului Domn Stăpînitor Barbu Dimitrie Știrbeu*, 1852, colecțiile Muzeului Municipiului București.
- Planul Borroczyń (1847-1852) = Maior Baron Rudolf Arthur Borroczyń, *Planul Borroczyń 1847-1852*, Biblioteca Academiei Române.
- Planul Hanului Constantin Vodă (1848) = R. A. Borroczyń, *Planul Hanului Constantin Vodă*, Arhivele Statului, Județul Ilfov, inv. 2342 - vol. I. Planuri A-N., Dosar 38 - Planul Hanului Constantin Vodă - 30 martie 1848 (Borosin).
- Planul Papazoglu (1871) = Maj. D. Papasoolu, *Centrul Capitalei Bucuresci. Coloarea de roșu, Dedicat Dom^{stele} D^{lui} V. Hiottu Prefectu Poliției Capitali*, 1871, Biblioteca Academiei Române.
- Planul Papazoglu (1875) = Loct. Colon. D.A. Pappasoglu, *Planul Comisii Coloarei de Roșu din Capitala Bucuresci, anul 1875, Dedicat Nobl. Familiei de Barcanescu*, Biblioteca Academiei Române.
- Planul 1895-1899 = *Planul Bucureștilor ridicat de Institutul Geografic al Armatei*, 1895-1899, colecțiile Muzeului Municipiului București.
- Planul 1911 = *Planul Orașului București, Ediția Oficială, 1911*, Biblioteca Academiei Române.
- Planul Sultzer (1781) = F.J. Sultzer, *Grund Riss der Haupt Stadt Bukurest in der Wallachei*, 1781, Cabinetul de Stampe al Bibliotecii Academiei Române.

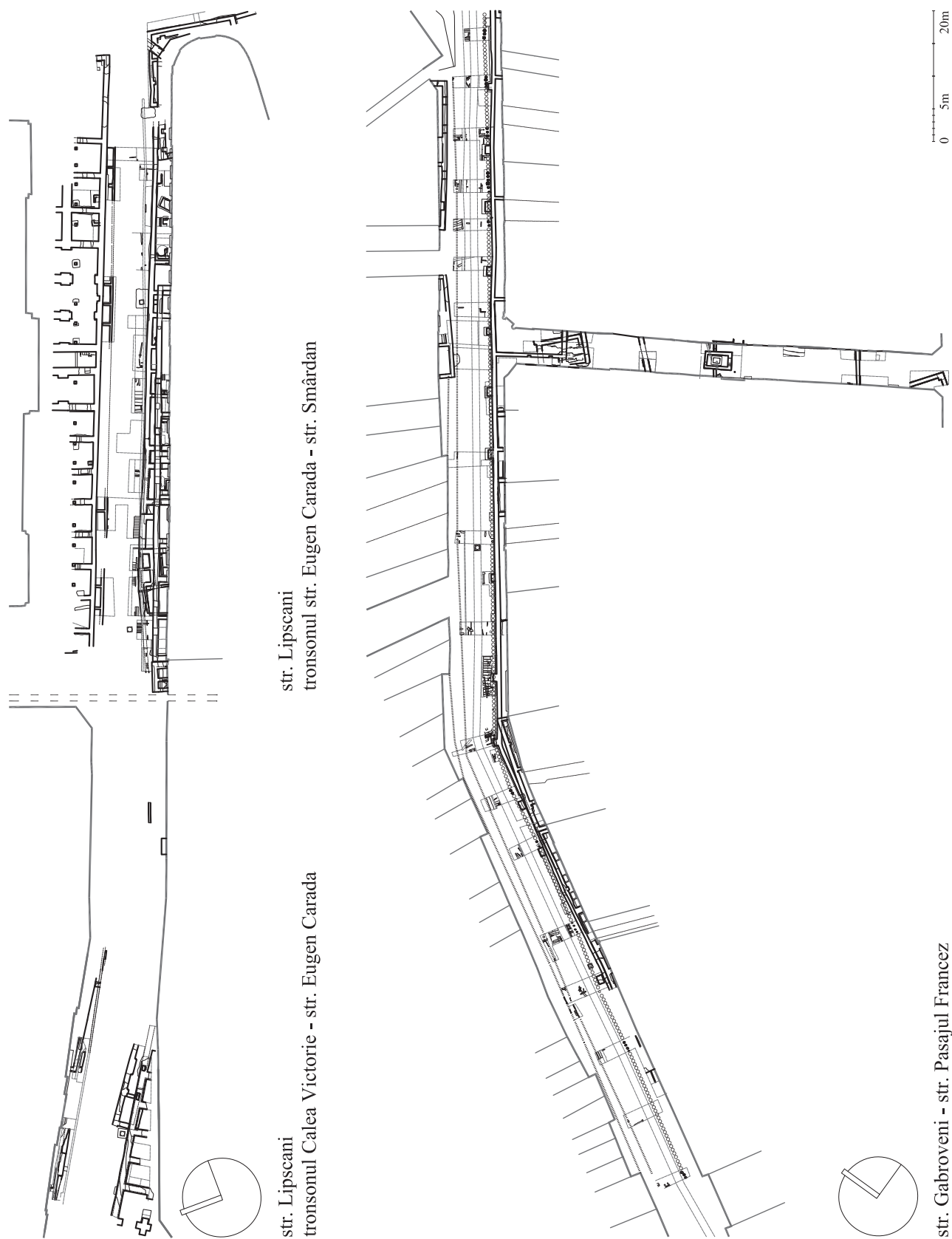
Pl. I. Zona Pilot a Centrului istoric al Bucureștiului. Străzile cercetate în campaniile 2007-2009.

Pl. II. Plan de situație str. Smârdan, Sf. Dumitru – Pictor N.Tonitza, str. Lipscani (tronsion str. Smârdan - str. Șelari).

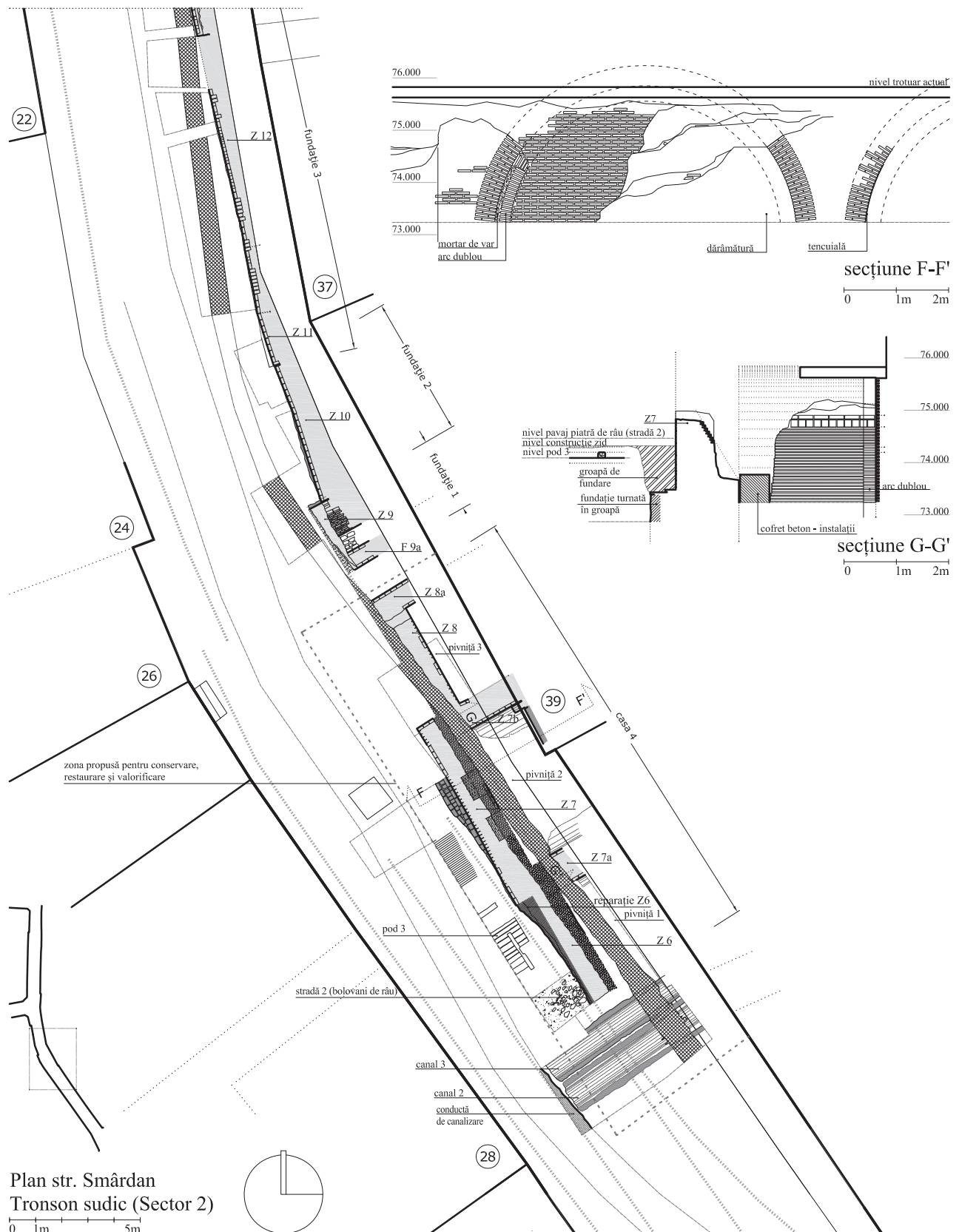

Pl. III. Plan de situație str. Lipscani (tronson str. Șelari - B-dul I.C. Brătianu), str. Zărafi, str. Franceză (tronson Calea Victoriei - str. Pictor N. Tonitza), str. Franceză (tronson str. Pictor N. Tonitza - str. Smârdan).

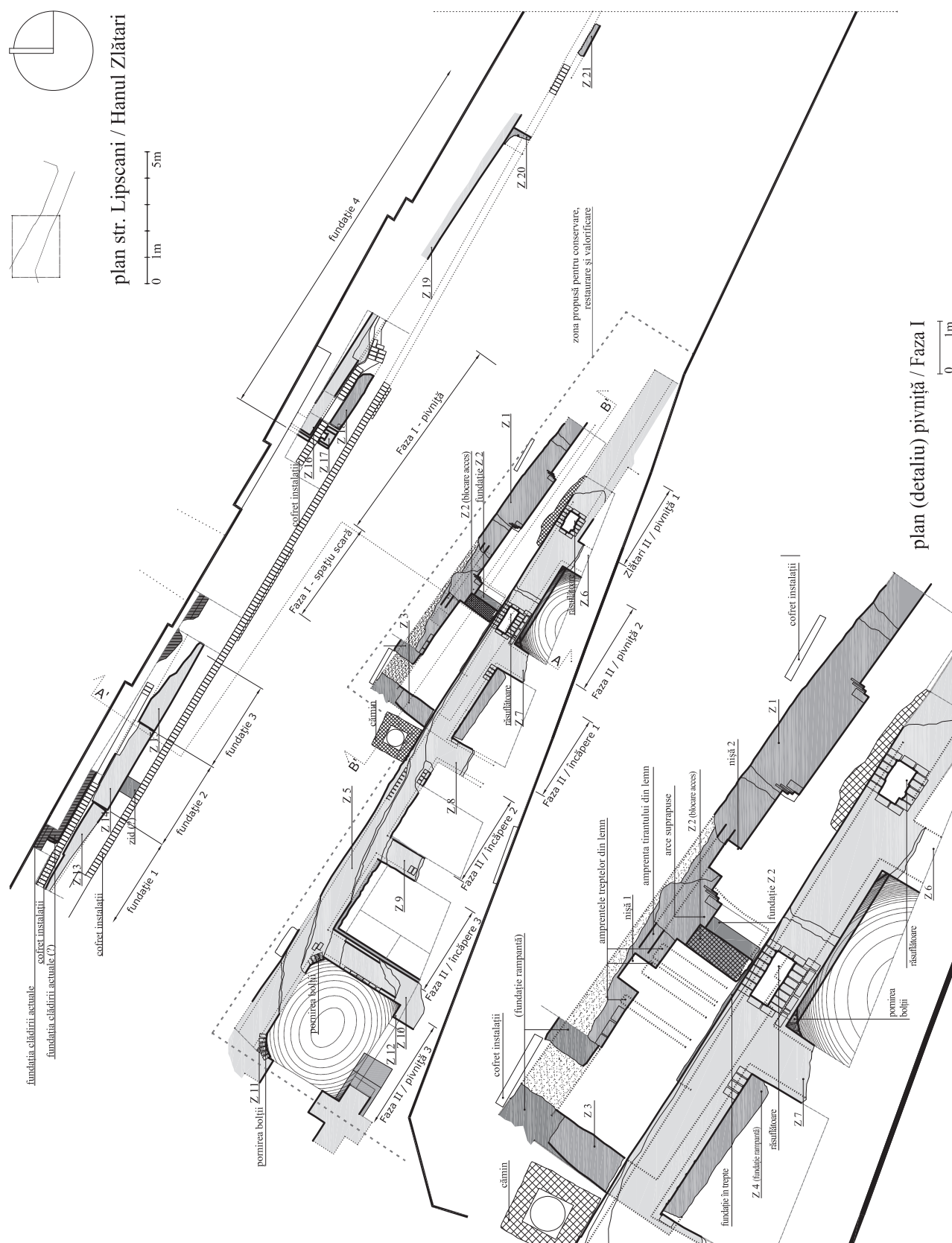

Pl. IV. Plan de situație str. Lipscani (tronsozul Calea Victoriei - str. Smârdan), str. Gabroveni, str. Pasajul Francez.

Pl. V. Str. Smârdan – tronson sudic (Sector 1). Plan, Secțiune B-B', Secțiune C-C', Secțiune D-D', Secțiune E-E', Plan (detaliu) zona H.

PI. VI. Str Smârdan – tronson sudic (Sector 2). Plan, Secțiune G-G', Secțiune F-F'.

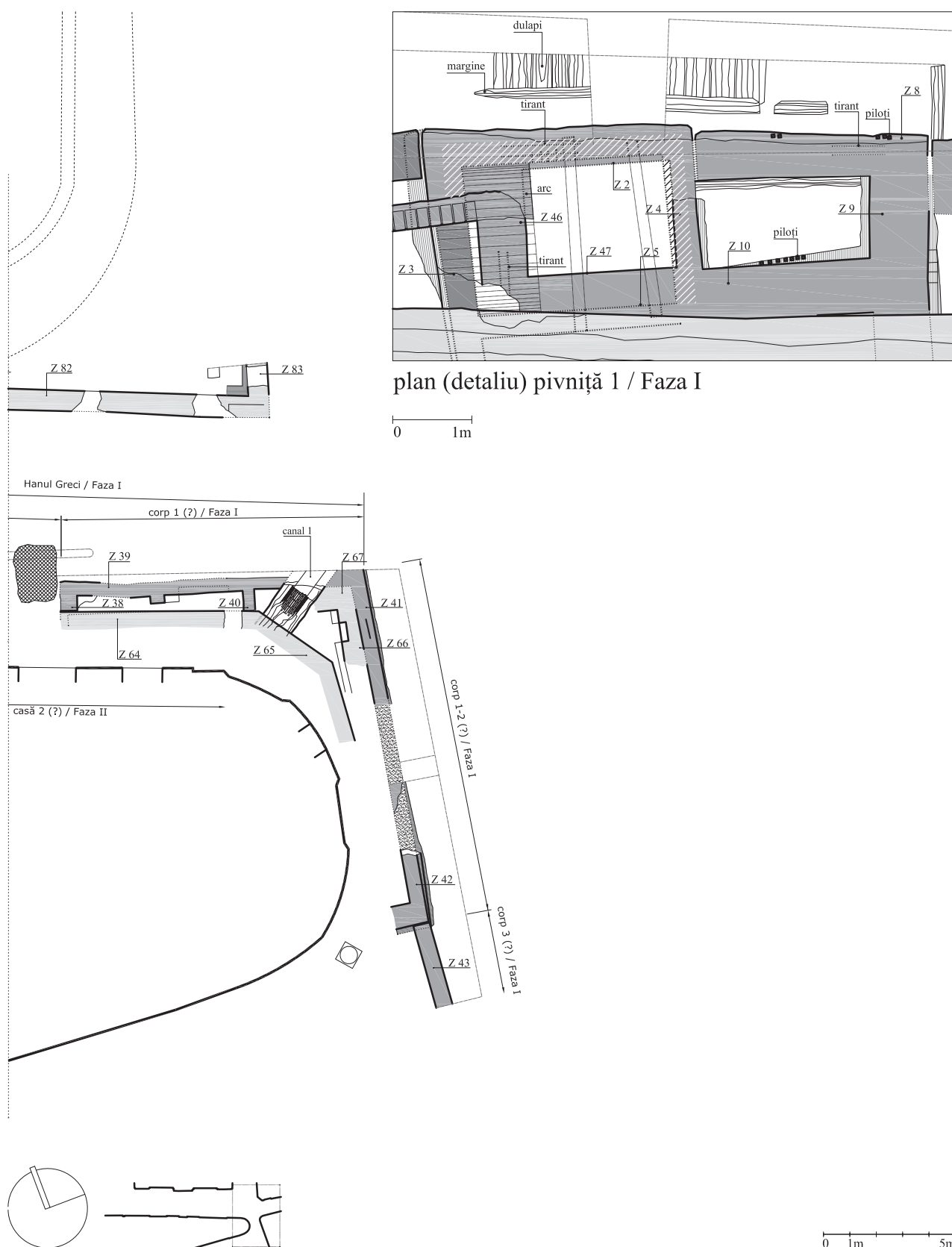
Pl.VII. Str. Lipscani – Zona Hanul Zlătari. Plan, Plan (detaliu) pivniță / Faza I.

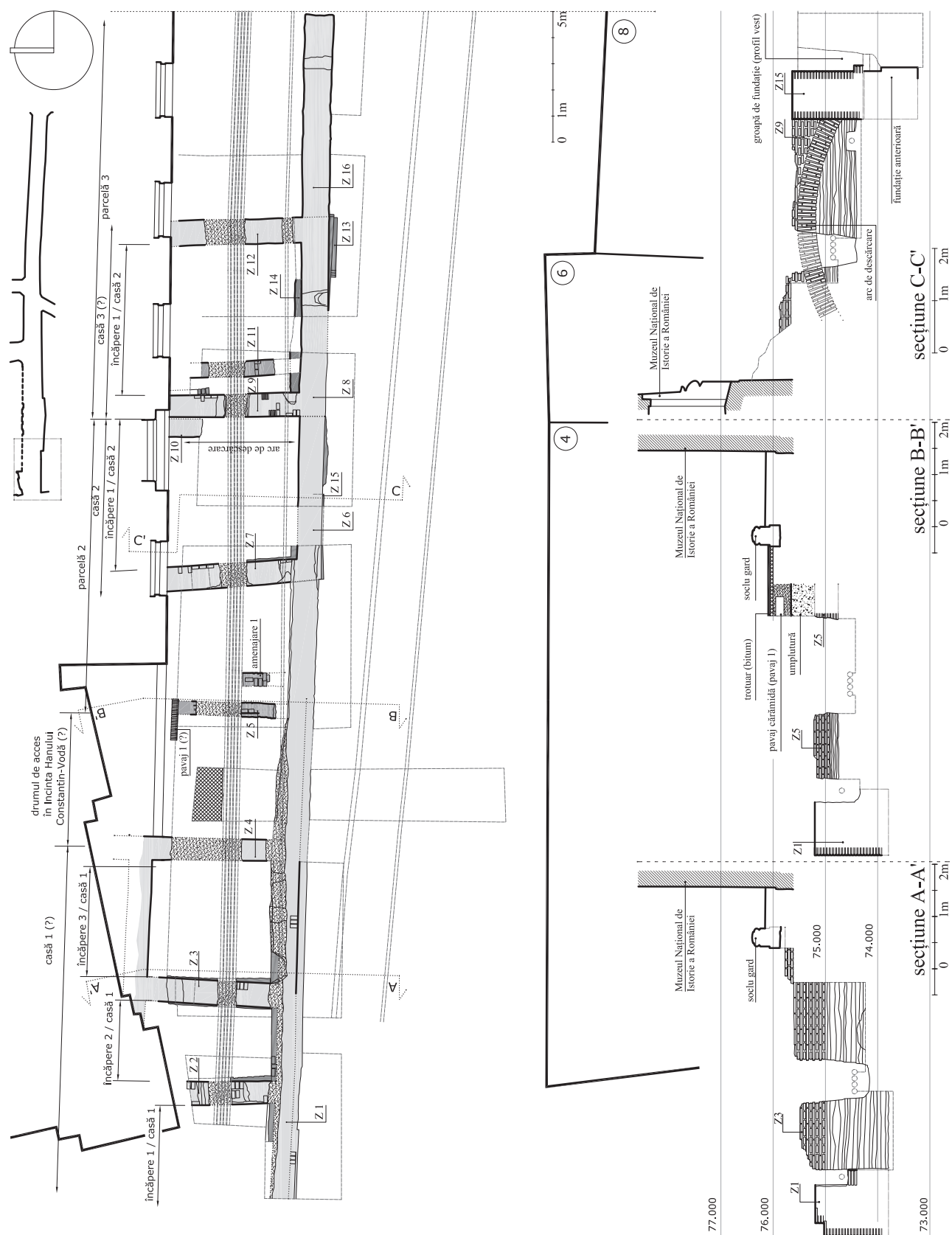
Pl. VIII. Str. Lipscani – Zona Hanul Greci/Hanul Șerban Vodă – tronson Lipscani nr.16 - Lipscani nr.18.

Pl. IX. Str. Lipscani – Zona Hanul Greci/Hanul Șerban Vodă – tronson Lipscani nr.20 - Lipscani nr.22.

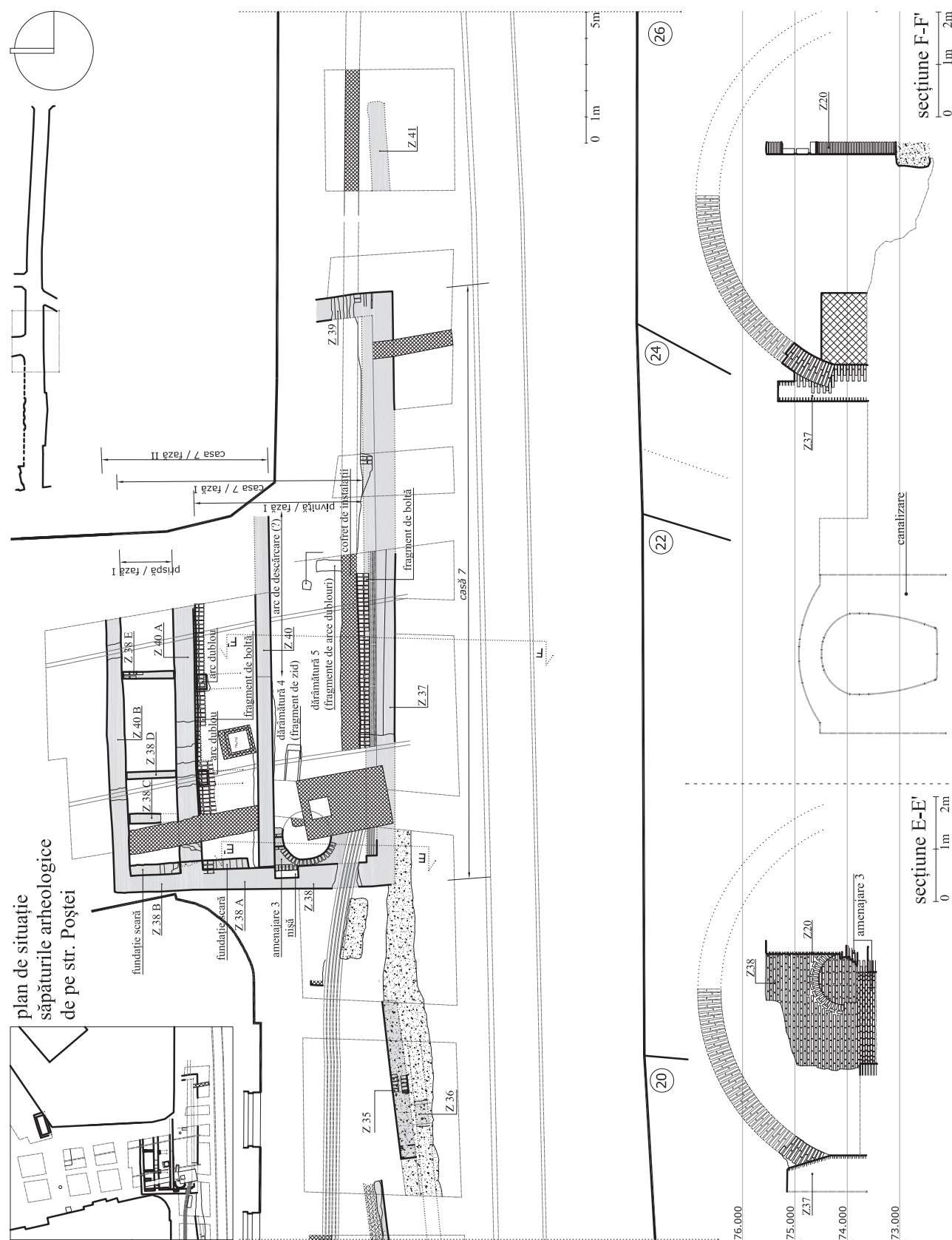
Pl. X. Str. Lipscani – Zona Hanul Greci/Hanul Șerban Vodă – tronson Lipscani nr.22 - str. Smârdan. Plan, Plan (detaliu) pivniță 1 / Faza I.

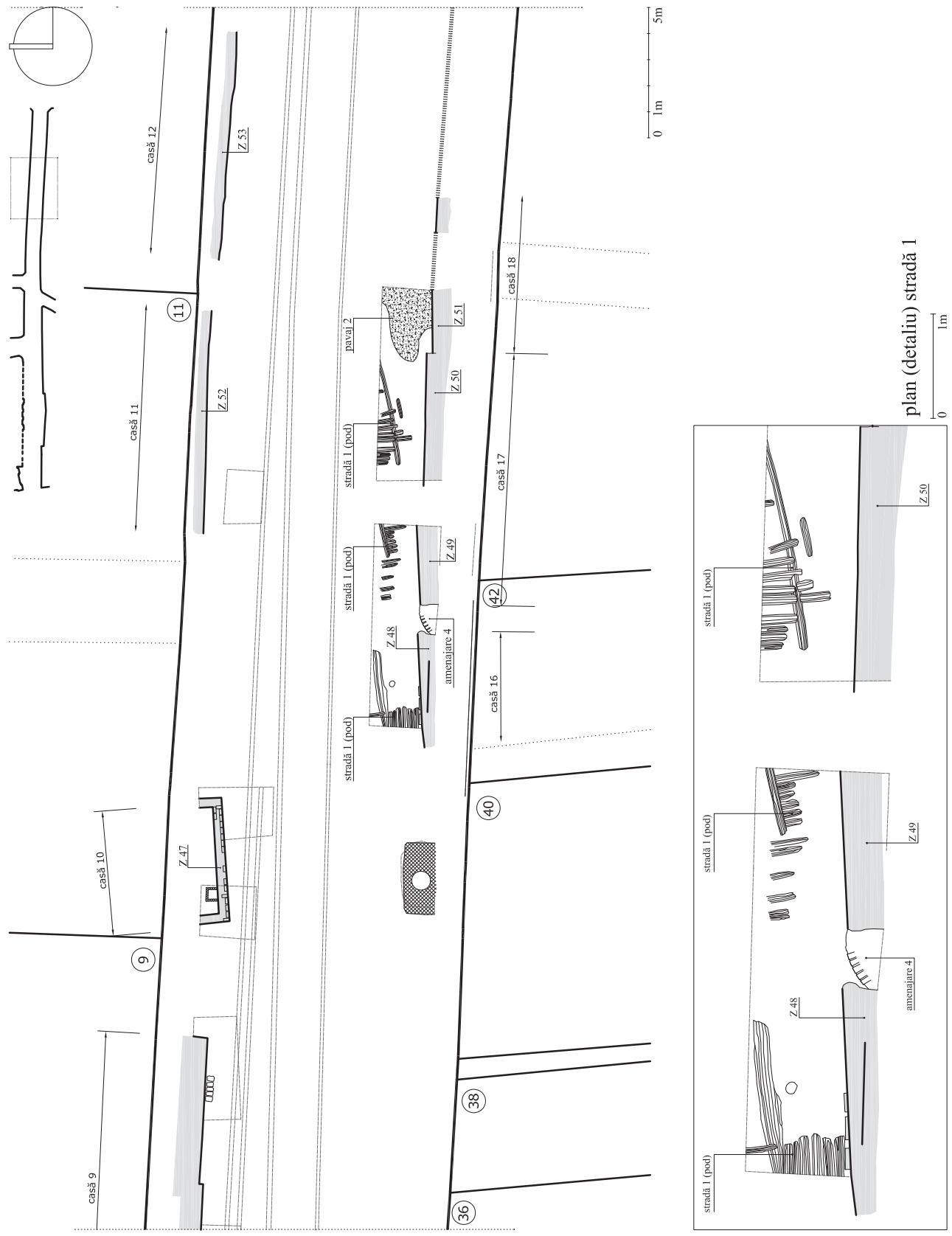
Pl. XI. Str. Franceză – tronson Calea Victoriei-Franceză nr. 8. Plan, Secțiune A-A', Secțiune B-B', Secțiune C-C'.

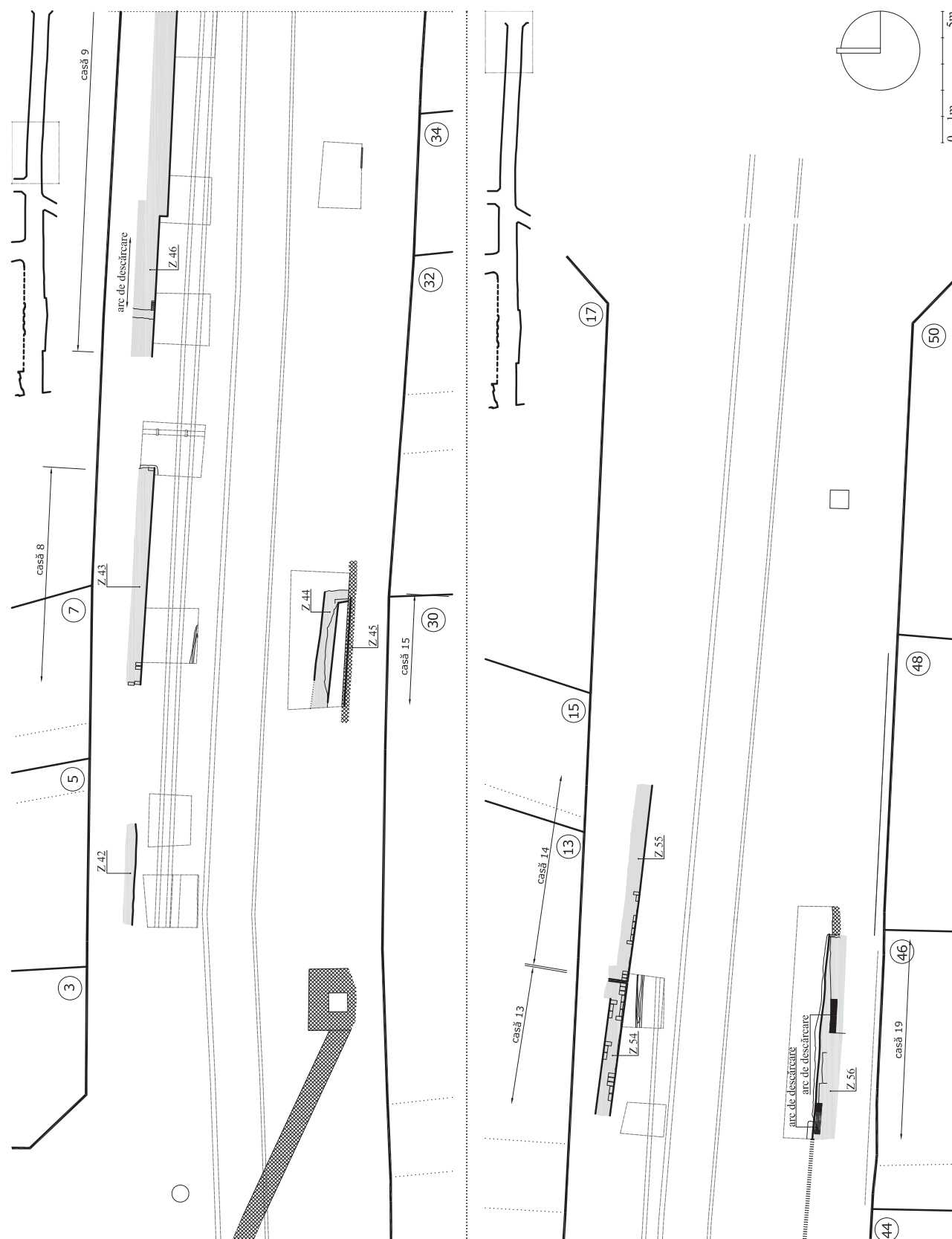
Pl. XII. Str. Franceză – tronson Franceză nr. 8 - Franceză nr. 18. Plan, Secțiune D-D'.

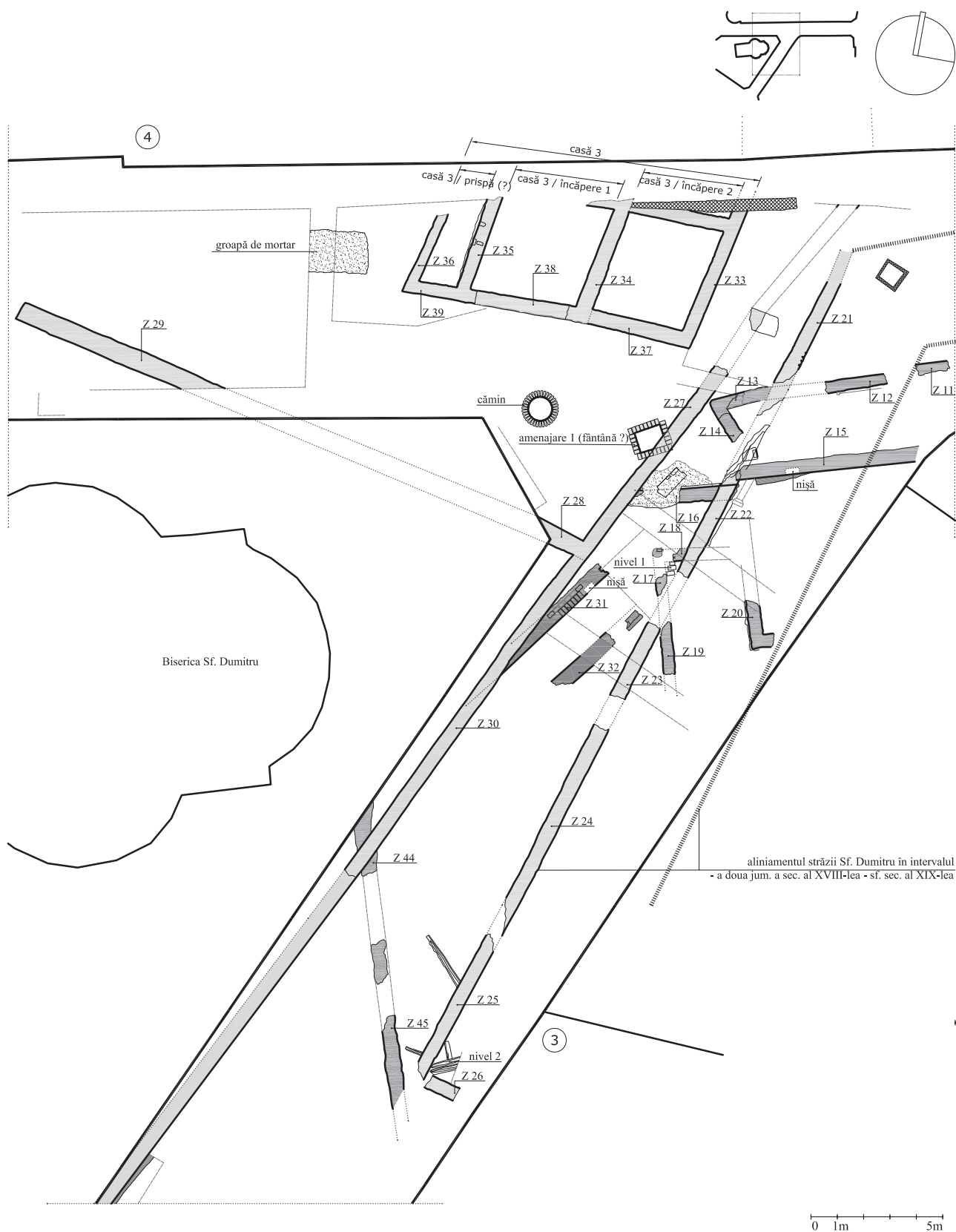
Pl. XIII. Str. Franceză – tronson str. Poștei - Biserica Sf. Dumitru. Plan, Sețiune E-E', Sețiune F-F'

Pl. XIV. Str. Franceză – tronson Franceză nr. 36 - Franceză nr. 44. Plan, Plan (detaliu) stradă 1.

Pl. XV. Str. Franceză – tronson Franceză nr. 46 - Franceză nr. 50; tronson Franceză nr. 30 - Franceză nr. 36.

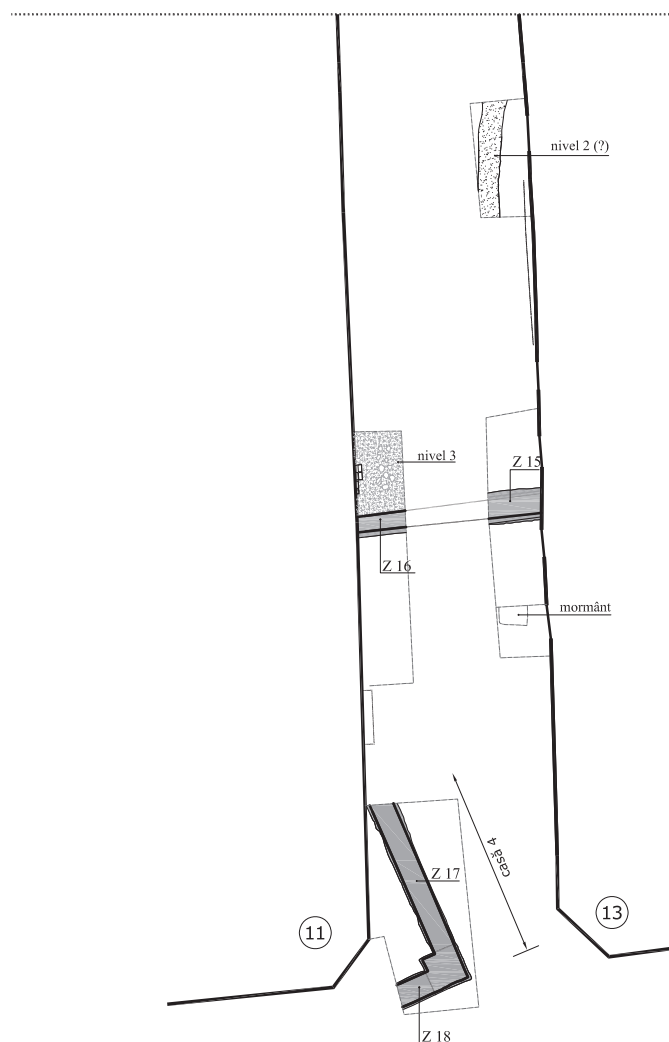
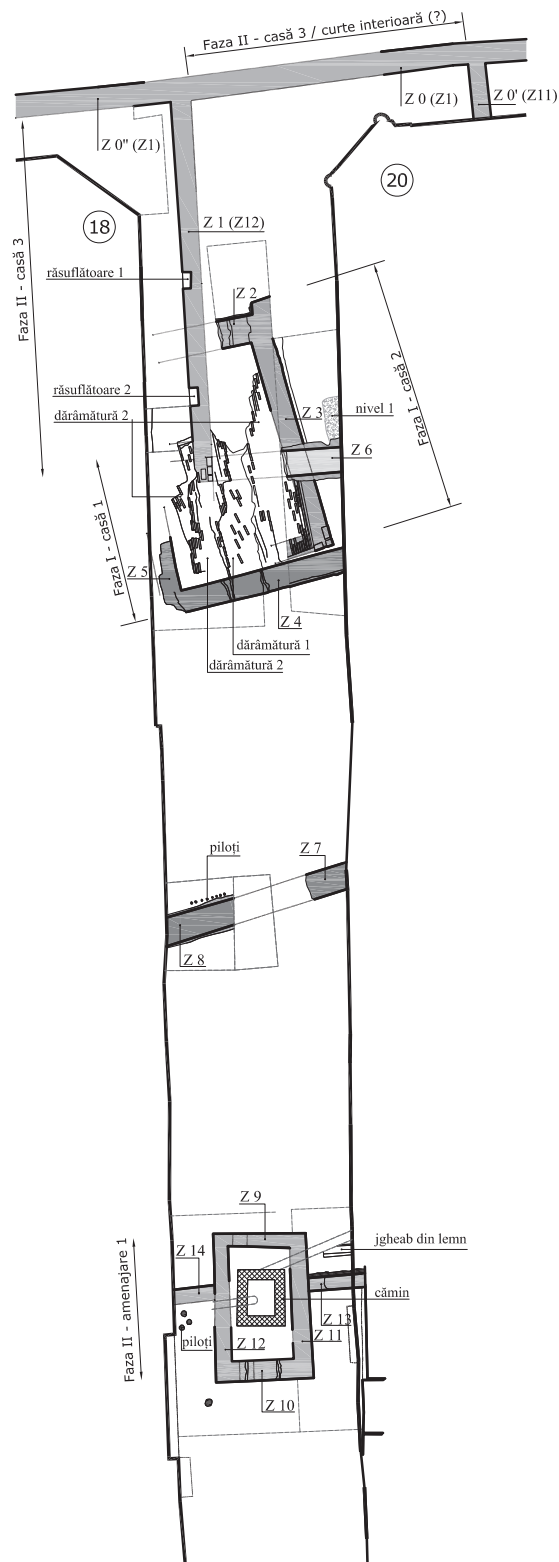
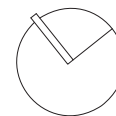

Pl. XVI. Intersecția str. Sf. Dumitru cu str. Pictor N. Tonitza.

plan str. Pasajul Francez (tronson nordic)

0 1m 5m

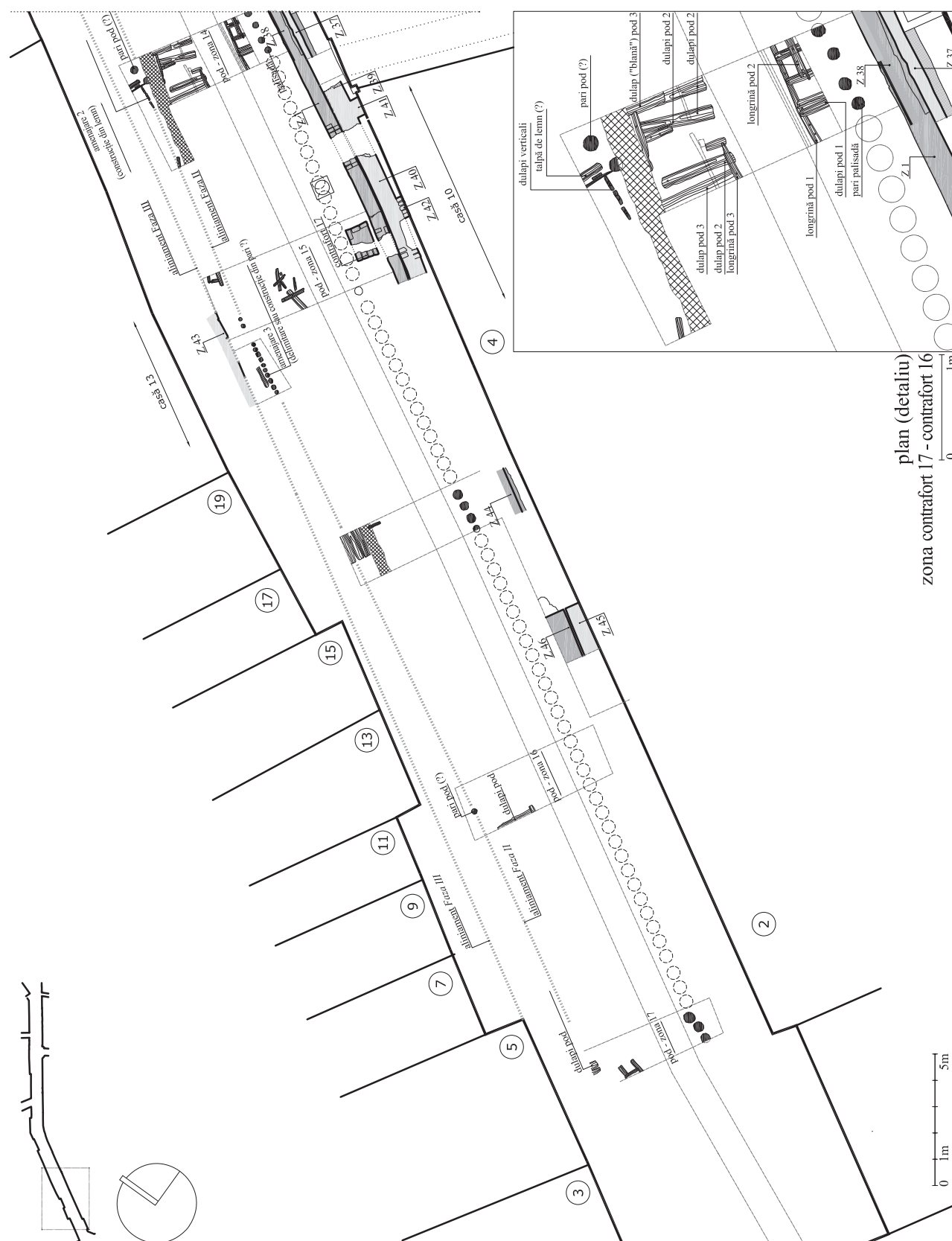

plan str. Pasajul francez (tronson sudic)

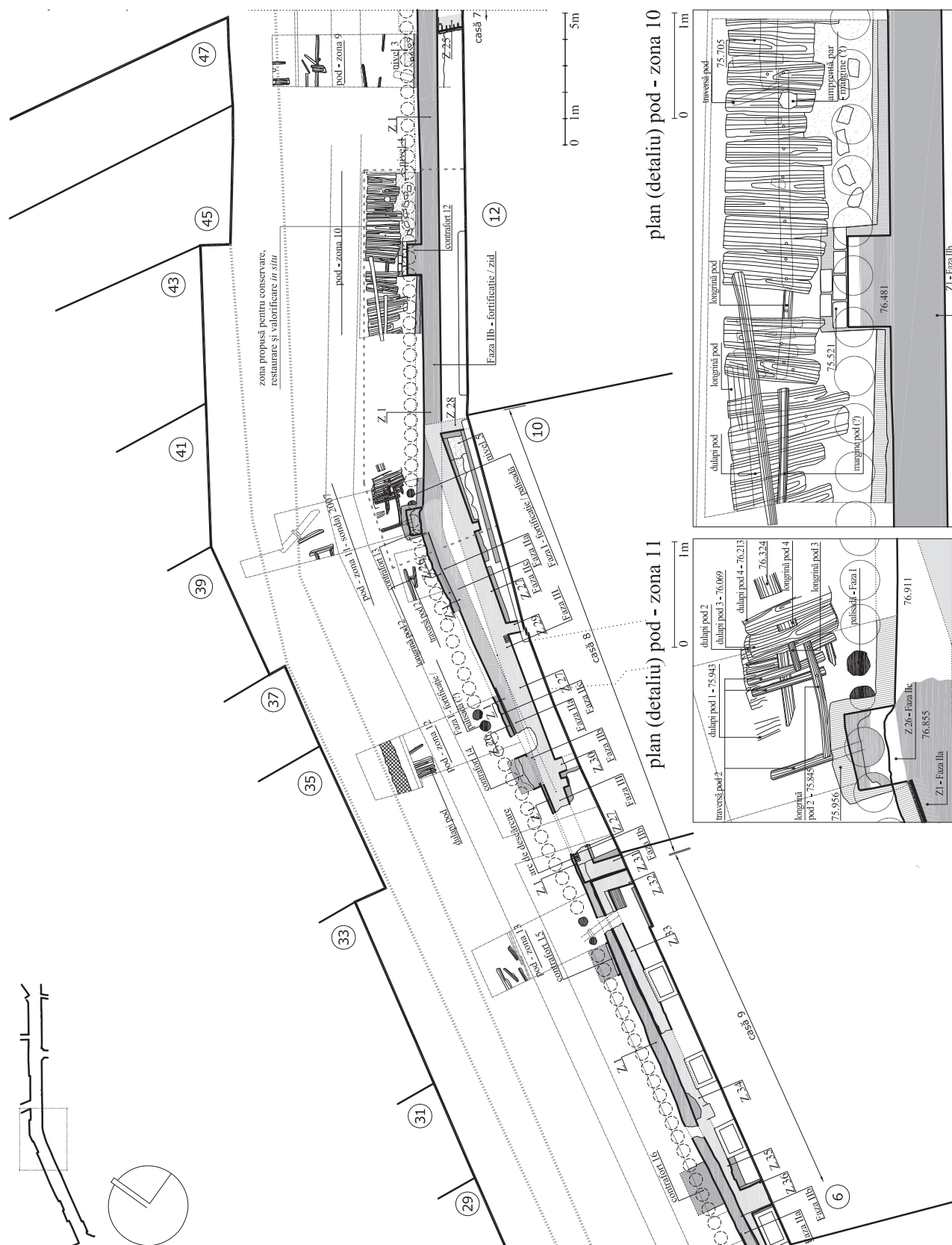
0 1m 5m

Pl. XVIII. Pasajul Francez.

Pl. XIX. Str. Gabroveni – tronson Gabroveni nr. 3 - Gabroveni nr. 29. Plan, Plan (detaliu) zona contrafort 17 - contrafort 16.

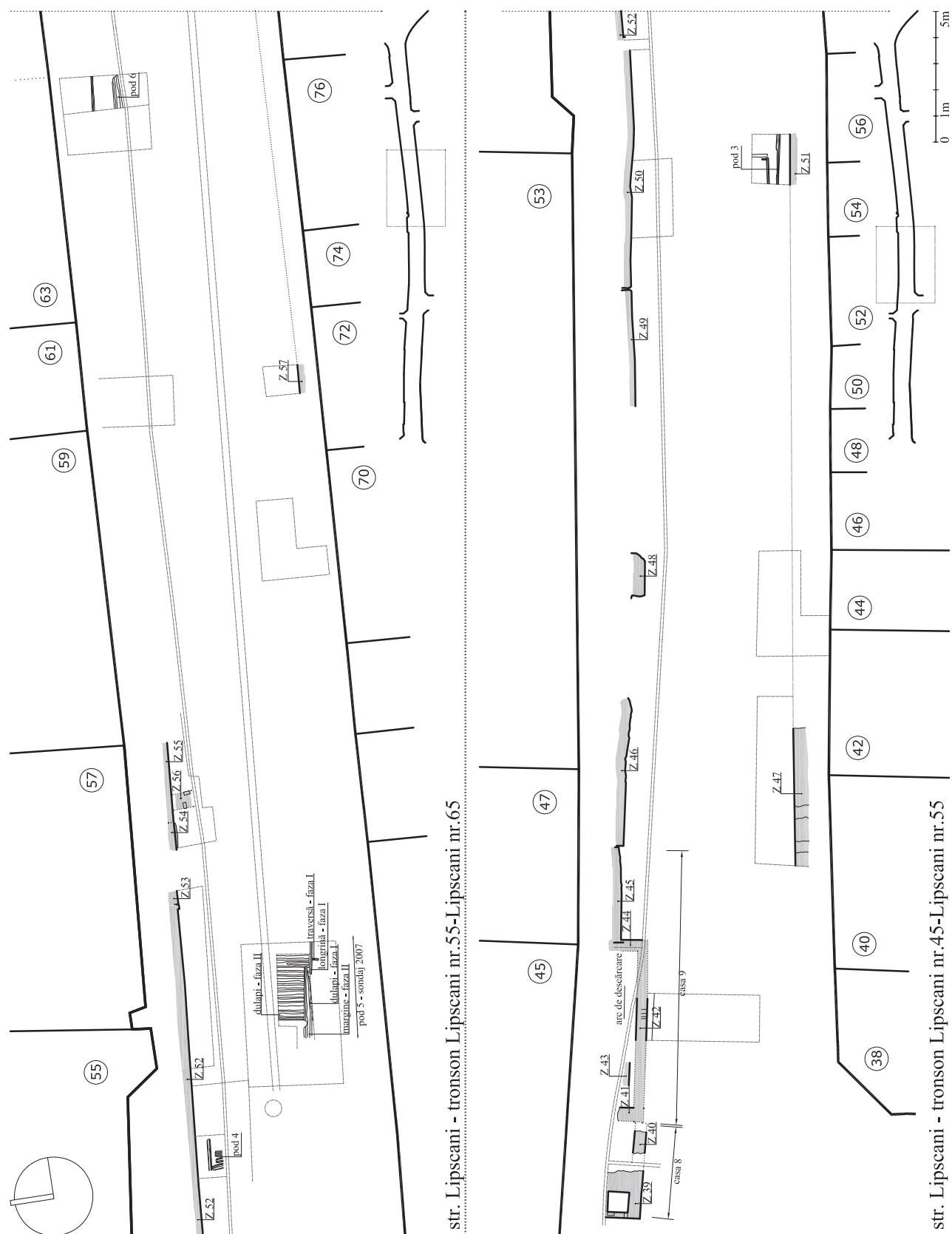

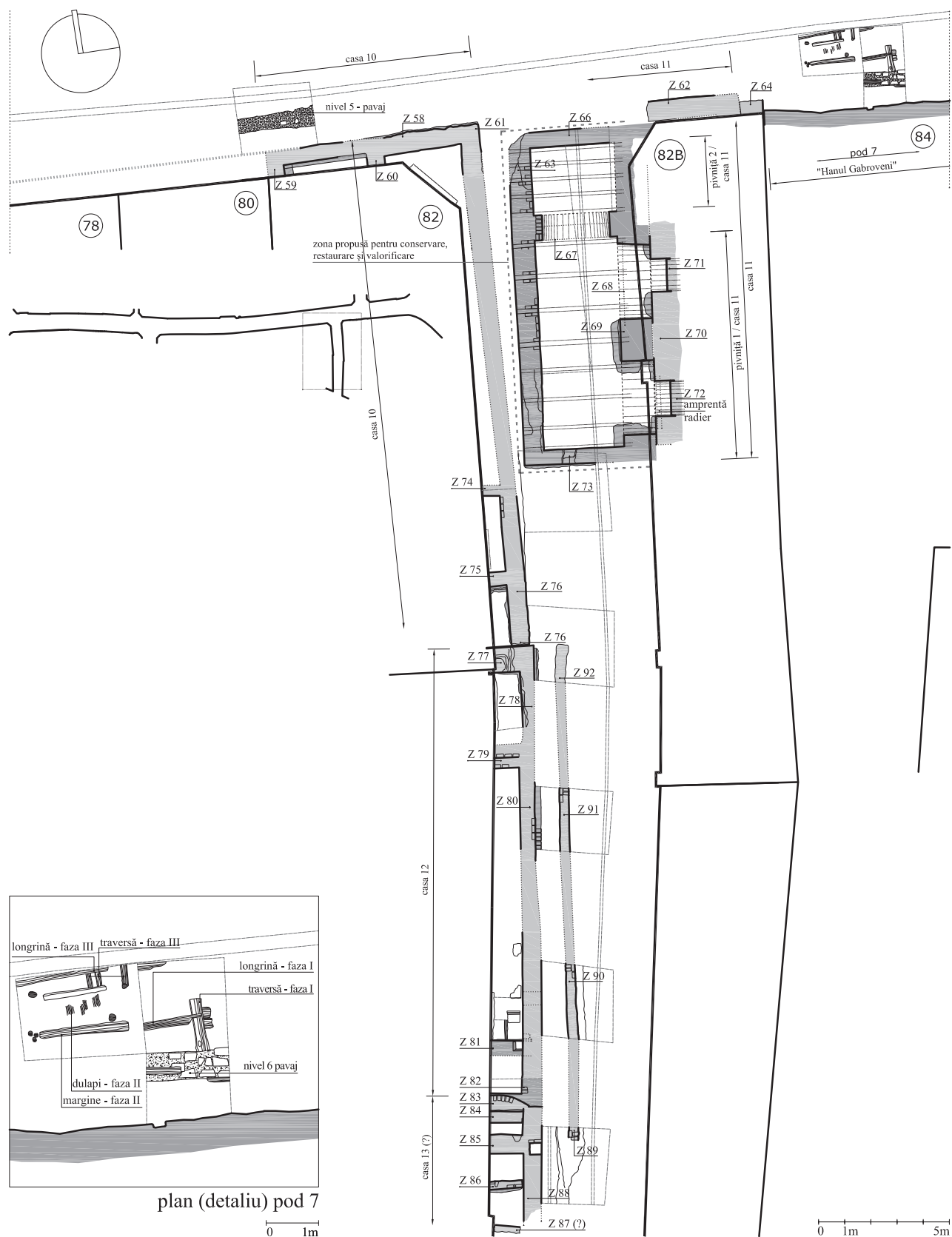
Pl. XXI. Str. Gabroveni – tronson str. Zarafi – Gabroveni nr. 58; tronson Gabroveni nr. 58 – B-dul I.C. Brătianu.

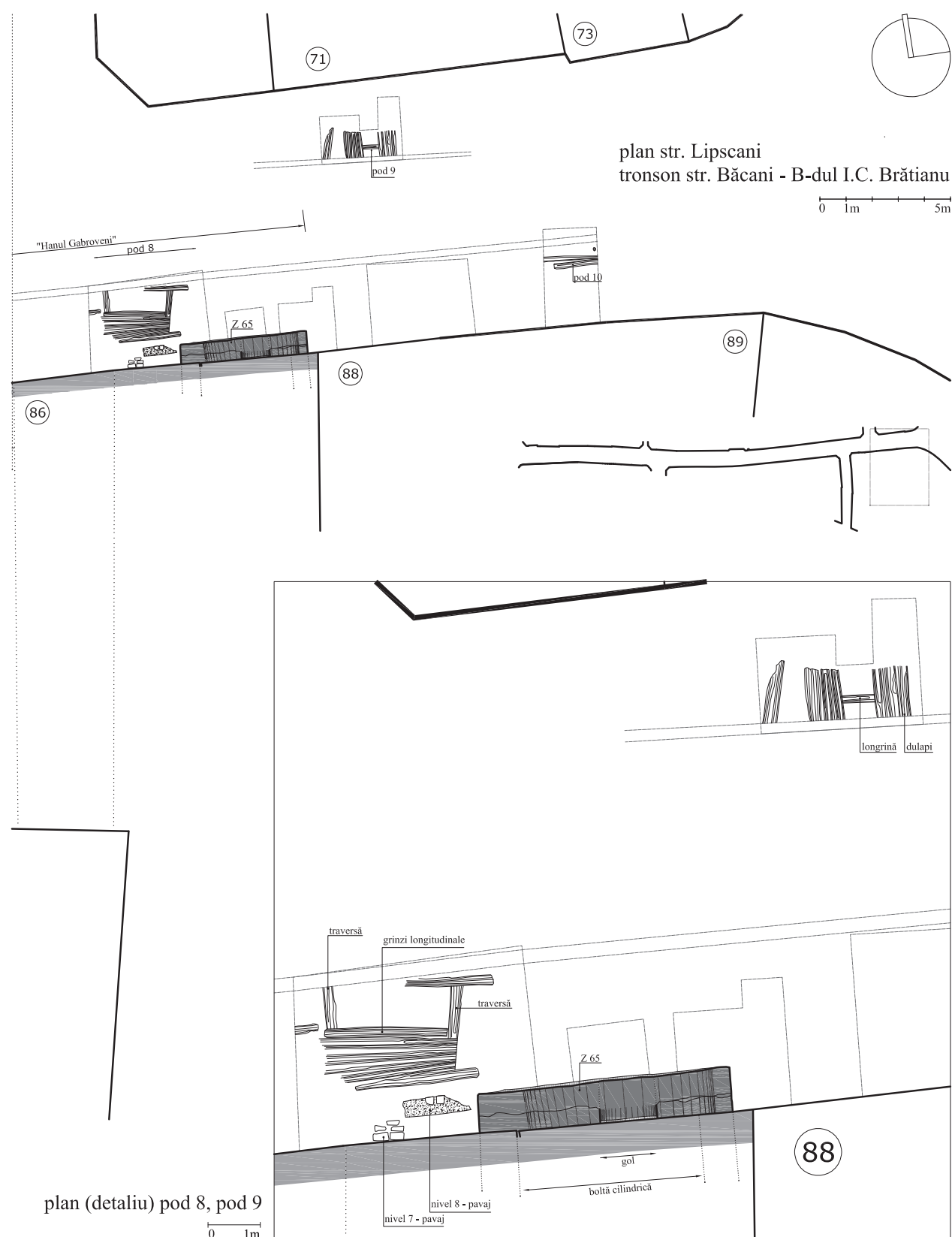
Pl. XXII. Str. Lipsani – tronson str. Smârdan nr. 27 - Lipsani nr. 33; tronson Lipsani nr. 33 - Lipsani nr. 43.

Pl. XXIII. Str Lipscani – tronson Lipscani nr. 45 - Lipscani nr. 55; tronson Lipscani nr.55 - Lipscani nr.65.

Pl. XXIV. Str. Lipscani – tronson Lipscani nr. 65 - str. Băcani; str. Zarafi. Planuri, Plan (detaliu) pod 7.

Pl. XXV. Str. Lipscani – tronson str. Băcani - B-dul I.C. Brătianu. Plan, Plan (detaliu) pod 8, pod 9.

